

Random Schokland is het verenigingsorgaan van de *Vrienden van Schokland*, ingeschreven bij de Kamer van Koophandel te Lelystad onder nr. 40059053.

BESTUUR VRIENDEN VAN SCHOKLAND

Voorzitter

H. Scholtmeijer; tel. 0527 620490

Secretaris

C. Hendrix-Mocking; tel. 0527 652771
Oud Emmeloorderweg 18, 8308 PK Nagele
E-mail: fam.hendrix@hetnet.nl

Penningmeester

D.E. Roemers; tel. 06 104 148 86

Ledenadministratie

T.V. Hersevoort; tel. 0527 613 740
Orionstraat 15, 8303 AT Emmeloord
E-mail: t.v.hersevoort@ziggo.nl

Overige leden

C.J. Bolle; B.J. Grotenhuis

Adviseur

H. Kloosterman; Museum Schokland,
tel. 0527 251396

REDACTIE RONDON SCHOKLAND

Redactie-adres

J.H. Hollestelle; tel. 038 3329944
Scheerling 199; 8265 GG Kampen
E-mail: redactie@VvS-Schokland.nl

Overige leden

G.W. Bulk; H. Scholtmeijer.

CONTACTPERSONEN

R. Rijs, *Stichting het Flevolandschap*
B. van Tilburg, *RCE Lelystad*
contactadres: *Nieuw Land Erfgoedcentrum*

CULTUURHISTORISCHE INFORMATIE

www.VvS-Schokland.nl
www.schokland.nl
www.nieuwlanderfgoedcentrum.nl
www.flevolandbovenwater.nl
www.cultureelerfgoed.nl
www.flevolandschap.nl

CONTRIBUTIE

Volwassenen € 15,-; huisgenootleden € 5,-;
jeugdleden € 3,75.
ING-Bank 1179970 of Rabobank 346556813
t.n.v. Penningmeester VvS te Emmeloord.
Beëindiging lidmaatschap schriftelijk vóór
1 september van het lopende jaar.

In dit nummer:

► Vereniging

Beste *Vrienden*2
Hans Hollestelle

Jaarrede van de voorzitter5
Harrie Scholtmeijer

Het laatste avondmaal in Museum Schokland7
Evelyn van Oosterhout

Zeldzaam historisch document
in bezit van Museum Schokland8
Henk Kloosterman - Museum Schokland

Oproep10
Museum Schokland zoekt verzamelaars!

Promotie Hans Crebas11
Aaldert Pol

► Artikelen

Schokland: de nieuwe lichtwachterswoning op
Emmeloord (1901)12
Aaldert Pol

Ambulances in de Noordoostpolder22
Henk Wassink

Noordpunt (gedicht)29
Floor Koedam

Geschiedenis van kavel R11 vanaf
november 1941 tot en met 1953 (deel 2 uit 2)30
Evert de Boer

Huns away, dyke okay! (deel 2 uit 6)39
Pieter Korver

ISSN 2214-2215

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de auteursrechten voor de illustraties en foto's te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden.

Artikelen voor het lentenummer dienen uiterlijk op 1 augustus 2013 bij de redactie binnen te zijn.

ZOMER 2013

Beste Vrienden

Na een lange winter en een laat voorjaar is het tijd voor de zomer-editie van *Rondom Schokland*.

Op donderdag 25 april jongstleden heb ik afscheid genomen als bestuurslid van de *Vrienden van Schokland*. In de statuten van de vereniging is opgenomen dat leden maximaal 12 jaar deel mogen uitmaken van het bestuur. Mijn periode zat erop. Ik moet mijn plek in het bestuur afstaan aan een opvolger.

Gelukkig mag ik wel onbepert deel blijven uitmaken van de redactie van dit blad en daar ga ik ook met veel plezier mee door.

Ook blijf ik nog een jaar de cursus Historie organiseren voor de *Vrienden van Schokland*. In het komende jaar hoop ik een opvolger die vinden die mijn taken kan gaan overnemen voor de vereniging.

Dit is ook een oproep aan alle leden van de *Vrienden van Schokland*. Voelt u er voor om u actief in te zetten voor onze vereniging? Wij horen graag van u! Zowel het bestuur van de vereniging als de redactie van dit blad kunnen versterking gebruiken.

Onlangs ben ik samen met leden van *Project Ongeland* (Lelystad) op bezoek geweest bij boerderijen in de Noordoostpolder waar in de Tweede Wereldoorlog vliegtuigen zijn neergestort. Het is de bedoeling om bij elke locatie een paal te plaatsen met wat informatie over de bemanning van het vliegtuig en bovenin de paal een roodgeschilderd model van een viermotorige Lancaster bommenwerper. De eerste paal in de Noordoostpolder zal nog dit jaar geplaatst worden in Emmeloord. Hou uw lokale pers in de gaten. In een volgende editie van *Rondom Schokland* zal hier uitgebreider op worden teruggekomen.

*Voorbeeld van een herdenkingspaal zoals Project Ongeland (Lelystad) ze in de NOP wil plaatsen bij locaties waar in de Tweede Wereldoorlog vliegtuigen zijn neergestort.
Foto: John Dirven.*

Veel leesplezier

Hans Hollestelle

Vrienden van Schokland
CULTUURHISTORISCHE VERENIGING VOOR FLEVOLAND

Jaarrede van de voorzitter

Harrie Scholtmeijer

Onderstaande jaarrede werd uitgesproken door Harrie Scholtmeijer, voorzitter van de vereniging Vrienden van Schokland, tijdens de jaarvergadering op donderdag 25 april jongstleden in het Museumkerkje van Schokland.

Beste Vrienden

Het is een goed gebruik dat de voorzitter bij de jaarvergadering stil staat bij wat er het afgelopen jaar is gebeurd, en een blik vooruit werpt op wat het nieuwe jaar brengen zal. Laat ik beginnen bij het eerste: wat is er gebeurd sinds onze laatste jaarvergadering, op 19 april 2012?

Om te beginnen kan ik melden dat nog geen tien dagen na die jaarvergadering, op 27 april, we bijeen waren om mee te maken dat onze oud-voorzitter Evert de Boer een koninklijke onderscheiding kreeg. Een verdiende onderscheiding, onder andere vanwege het vrijwilligerswerk voor de *Vrienden van Schokland*. Ik geloof dat je het officieel niet mag zeggen, maar onze vereniging heeft zich ook hard gemaakt voor die onderscheiding. Ik ga ervan uit dat u deze vertrouwelijke mededeling niet meteen doorvertelt aan degene die het behaagt heeft het lintje uit te reiken, en mocht u dat toch willen, wacht u dan even, want ze heeft dezer dagen wel iets anders aan haar hoofd.

Het lintje is voor Evert geen reden geweest om op zijn lauweren te rusten. Tezamen met Aaldert Pol, een ander gedecoreerd oud-redactielid heeft hij

zijn zorgen kenbaar gemaakt over de vereniging. We hebben een avond in 't *Voorhuys* gepraat, en samen met de heer Pol heeft hij ook nog eens op een bestuursvergadering ingesproken. Ik wil dat hier niet onvermeld laten. Op 2 juni zijn we voor het jaarlijkse reisje van de vereniging naar Spakenburg gegaan, als altijd weer voortreffelijk georganiseerd door Kees Bolle. Mocht dat smaken naar meer, of kon u niet mee, dan is er op 8 juni weer een mogelijkheid om te gaan varen. U bent van harte welkom!

En een maand later, op vrijdag de 13e juli, konden we voor het eerst de prijs uitreiken die genoemd is naar onze oprichter, een prijs die bij ons jubileum werd geïntroduceerd: de *Gerrit Daniël van der Heideprijs*. Twee scholieren van het Zuyderzee College waren volkomen verrast toen zij de oorkonde en een niet te versmaden geldbedrag kregen. De lokale pers heeft hier uitgebreid verslag van gedaan. Dat de prijs bij het Zuyderzee College terecht zou komen, was weer niet zo verrassend, want alle inzendingen waren van deze school afkomstig. Dat was een direct gevolg van de slagvaardigheid van ons redactielid

Harrie Scholtmeijer schreef in 1987 het boek Namen in de Noordoostpolder, waarna er nog 150 publicaties (boeken, artikelen) volgden, o.a. Het Nederlands van de IJsselmeerpolders en het Woordenboek van de Overijsselse Dialecten. Sedert 2008 is hij voorzitter van de Vrienden van Schokland.

*Het bord van
Workumer
aardewerk dat
traditioneel wordt
uitgereikt aan
bestuursleden van
de Vrienden van
Schokland bij hun
afscheid.*

Bert Bulk, docent aan dat Zuyderzee College. Des te spijtiger dat ik moet melden dat Bert later dat jaar getroffen werd door een ernstige ziekte, die zijn functioneren als docent en als redactielid voorlopig in de weg staat. Vanaf deze kant wil ik Bert beterschap wensen, en zijn vrouw en kinderen heel veel sterkte.

Als ik het over de redactie heb, dan heb ik het natuurlijk ook over ons verenigingsblad, en dat heeft het afgelopen jaar een ingrijpende verandering ondergaan: na meer dan vijftig jaar *De Vriendenkring* te hebben geheten, een gezellige maar ook wat nietszeggende titel, heet dat sinds kort: *Rondom Schokland*. De titel geeft meer precies aan waar het om gaat: Schokland nog steeds in het midden, maar net zo goed aandacht voor de geschiedenis van het land erom heen: in de eerste plaats Noordoostpolder, in ruimere cirkels Flevoland en het hele Zuiderzeegebied.

Aan het blad zelf is niet veel veranderd: nog steeds heel leeswaardige artikelen, van ervaren auteurs maar nu ook, met alle beperkingen, van heel jeugdige auteurs – niet minder

welkom! En natuurlijk als vanouds prachtig vormgegeven door Hans Hollestelle.

Hans tekende ook voor de website en het boek van de canon van de Noordoostpolder, waar ik zelf als auteur en bestuurslid aan heb meegewerkt. Dat tekent, denk ik, ook onze vereniging. We zijn niet naar binnen gekeerd, maar dragen bij aan de cultuurhistorie van ons gebied waar we maar kunnen.

Hans tekende ook voor de organisatie van de cursus Historie. Dat doet hij al vele jaren, maar dit jaar heeft hij de *Canon De Noordoostpolder* als uitgangspunt genomen, en zowel als spreker als als toehoorder (bij de

*De leden van de
cursus Historie van
de Vrienden van
Schokland bezoeken
tijdens de afsluitende
excursie op 27 april
2013 onder andere
het Vogeleiland
onder leiding
van deskundige
vrijwilligers van
Natuurmonumenten.*

lezing van Jan Mulder) heb ik aan de cursus deelgenomen, en gemerkt hoe voortreffelijk die georganiseerd was. Zo maar drie activiteiten van Hans, maar ik kan er zo nog een paar aan toevoegen. In oktober waren Hans en ik op de *Schoklanddag* in het Gemeentearchief van Kampen. Een buitengewoon geslaagde dag, waar we niet alleen de burgemeester van Kampen aan onze tafel mochten begroeten, maar ook de kleindochter van Harm Smit, de grand old man van Schokland. We mochten haar gelijk inschrijven als lid.

Hans en ik zijn ook naar de jaarvergadering van de *Historische Vereniging Steenwijk* geweest, waar we een lezing verzorgden over Schokland. Ik moet zeggen dat ik altijd met wat jaloezie naar de Steenwijker historici gekeken heb. Met 1.100 leden zijn ze twee keer zo groot als onze club, en ook nog eens de grootste vereniging van Steenwijkerland. Dat komt misschien ook wel omdat ze een eigen verenigingspand hebben, dat tegelijk fungeert als sociëteit, maar ook een heel hard stempel drukt op de begroting. Maar in Steenwijk heeft men het er voor over, het is een club met veel gepensioneerden – toen ik naar de bestuurstafel keek zag ik alleen maar gepensioneerden –, en die hebben tijd om overdag een sociëteit draaiende te houden. Ons bestuur zou dat niet kunnen, daar zitten ook werkenden in – Hans is er één van – en ik geloof ook dat ik dat niet zou willen. Het is een voorrecht te mogen werken met een bestuur van verschillende leeftijden en verschillende deelnames aan het maatschappelijk leven. En nu gaat Hans dus wel met pensioen, althans als bestuurslid van de *Vrienden van Schokland*. Hij heeft er twaalf jaar als bestuurslid opzitten, en volgens de statuten moet je dan je taken neerleggen. Nu zijn we in Algemene

Vergadering bijeen, en ik zou kunnen voorstellen dat we nu, ter plekke, dat artikel uit de statuten te halen, maar dat wil ik Hans toch maar niet aandoen. Er zijn ook nog twee manieren waarop we op Hans mogen blijven rekenen. Het eerste is dat hij aangegeven heeft *ad interim* te willen aanblijven zolang er nog geen opvolger gevonden is. Als u vindt dat Hans van zijn welverdiende rust mag genieten, dan kunt u dat laten blijken door u nu als nieuw bestuurslid aan te melden. Het tweede is dat er geen maximumtermijn is voor zijn andere functie, die van redactielid. Eerlijk gezegd hoop ik nog tot in lengte van dagen met Hans te mogen werken aan wat, zeker door Hans' inbreng, het mooiste amateurhistorische tijdschrift is dat ik ken.

Maar van Hans als bestuurslid nemen we officieel afscheid, en dat doen we met een bos bloemen én met het bord dat je krijgt als je twaalf jaar hebt volgemaakt.

Nu heb ik een heel aantal dingen genoemd: het reisje, de *Van der Heideprijs*, de cursussen (waarbij ik natuurlijk ook de naam van Berend-Jan Grotenhuis moet noemen), het blad, maar één onderwerp heb ik nog niet genoemd, en dat zijn de lezingen. Ik weet niet hoe het u vergaat, maar

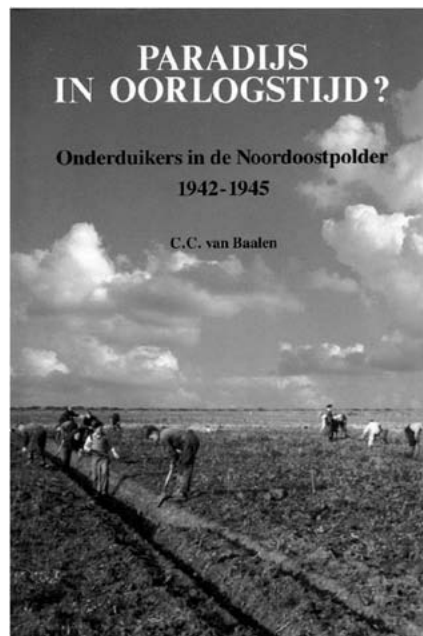
Het afscheid van Hans Hollestelle tijdens de Jaarvergadering op donderdag 25 april na 12 jaar in het bestuur van de Vrienden van Schokland.

Hij zal nog wel voor de vereniging actief blijven voor het tijdschrift Rondom Schokland.

Omslag van het boek Paradijs in Oorlogstijd (onderduikers in de Noordoostpolder 1942-1945). Het boek vormde in 1985 het proefschrift van Professor Carla van Baalen.

mijn conclusie is dat we weer een prachtig lezingenseizoen hebben mogen meemaken. Het zal toch niet veel verenigingen gebeuren dat er twee hoogleraren komen spreken. De laatste Carla van Baalen, is directeur van het Onderzoekscentrum voor Parlementaire Geschiedenis in Nijmegen, maar komt dan toch maar op zondagmiddag naar Schokland om ons te vertellen over de onderduikers in de Noordoostpolder. Maar wat ik echt een zinderende avond vond, was de lezing over Kolff, Siebrand en Knipmeijer. Als je als vereniging zo'n avond kunt presenteren, heb je werkelijk redenen om trots te zijn. Twee veranderingen zijn er opgetreden met betrekking tot de lezingen. De eerste noemde ik al: er vindt ook wel eens een lezing plaats op de zondagmiddag. We zijn ermee begonnen op verzoek van het Museum Schokland, en als experiment, maar de bezoekersaantallen en de reacties geven aanleiding om, in ieder geval een paar keer per jaar, door te gaan met dat experiment. Het tweede is, dat de lezingen niet meer per definitie geïntroduceerd en afgesloten worden door de voorzitter, maar bij toerbeurt door de bestuursleden. Ik vind dat een zeer welkome ontwikkeling, en niet omdat dat voor mij een taakverlichting betekent. Nee, het belangrijkste is

advertentie

wel, dat zichtbaar wordt dat wij als bestuur in gezamenlijkheid werken, en dat ieder bestuurslid bijdraagt aan de vereniging. Achter de schermen was dat al lang duidelijk, nu wordt het ook voor het lezingenpubliek zichtbaar. Zonder de vrijwilligers, bestuursleden en redactieleden, zou de vereniging *Vrienden van Schokland* niet kunnen bestaan, en niet kunnen terugkijken op zo'n fantastisch verenigingsjaar.

###

**VERTROUWDE
NAAM,
NIEUW ADRES!**

PETER PRUMMEL
NOTARISKANTOOR

Boslaan 19 | 8302 AA Emmeloord | telefoon 0527-617447
www.notarisprummel.nl | info@notarisprummel.nl

Het laatste avondmaal in Museum Schokland

Nieuwe expositie in Museum Schokland

Een nieuwe expositie in Museum Schokland staat in het teken van het werk Evelyn van Oosterhout. Deze Groningse beeldend kunstenaar maakt in haar werk voornamelijk gebruik van natuurlijke restmaterialen. Ze is gespecialiseerd in het verwerken van vissenhuid tot verrassende kunstobjecten. Een schijnbaar waardeloos bijproduct van de industriële visserij krijgt van haar als het ware een tweede leven.

Op beeldende wijze wordt tegelijkertijd de schoonheid en het kwetsbare van het dier getoond. Dit zorgt voor een vervreemdend effect. Een kunst- of gebruiksvoorwerp gemaakt van vissenhuid is een niet alledaagse combinatie en geeft het een bepaalde mysterieuze schoonheid. Het weerloze van het dier wordt versterkt door zijn overblijfselen in een niet natuurlijke omgeving te plaatsen.

Centraal in de expositie staat een tafel getiteld 'Het laatste avondmaal'. Alle voorwerpen op deze tafel zijn zeer gedetailleerd vormgegeven.

Voor Evelyn van Oosterhout staat dit kunstwerk symbool voor de moderne wegwerpmaatschappij. Vissenhuid wordt hoogstens gebruikt voor kattenvoer, terwijl er zoveel meer mee is te doen. Met een rijkelijk opgedekte dinertafel probeert ze de verborgen schoonheid van deze dode dieren te tonen. Zeer bijzonder zijn ook een aantal grote doeken. De natuurlijke patronen van de verschillende vissoorten die er in zijn verwerkt geven een prachtig palet aan kleuren en lichteffecten. Deze bijzondere tentoonstelling is tot en met 18 augustus in Museum Schokland te zien.

Museum Schokland
Middelbuurt 3
8319 AB Schokland
Tel: 0527-251396
www.schokland.nl

Openingstijden:

Dinsdag tot en met zondag
van 11.00 tot 17.00 uur
In juli en augustus alle dagen
geopend van 10.00 tot 17.00 uur

###

*Impressie van het
werk "Het laatste
avondmaal" van
de Groningse
kunstenaar Evelyn
van Oosterhout.*

Zeldzaam historisch document in bezit van Museum Schokland

Henk Kloosterman – Museum Schokland

In 1846 verscheen in het Franse magazine L'ILLUSTRATION, JOURNAL UNIVERSEL een bijzonder artikel van Henry Monnier (1799-1877). Monnier was destijds in eigen land een bekend acteur, tekenaar, schrijver en illustrator. Onder de titel "Souvenir de la Hollande" doet hij verslag van een rondreis door Nederland.

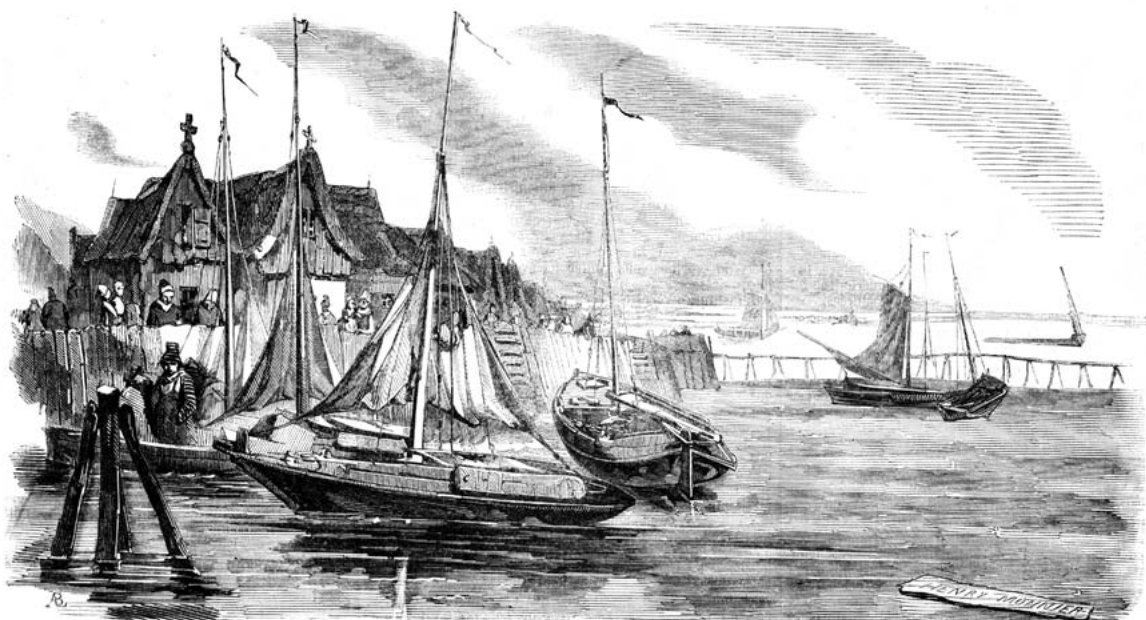
Illustraties uit het boek l'Illustration, Journal Universel van de Franse acteur, tekenaar en schrijver Henry Monnier.

Naast Amsterdam en Holland bezoekt hij in 1845 ook het eiland Schokland. Uit die tijd zijn slechts enkele beschrijvingen van Schokland bekend. Zijn artikel is daarom een belangrijke historische informatiebron.

Monnier schetst een vrij realistisch beeld van het eilandleven. Hij verbaast zich hoe de Schokkers zich staande weten te houden op het drassige eiland. Hij omschrijft ze toepasselijk als "amfibievolk".

(Souvenirs de la Hollande. — Pâturages, île Schokland.)

(Souvenirs de la Hollande. — Aspect de l'île Schokland.)

Hoewel enigszins geromantiseerd zijn de illustraties mogelijk nog interessanter. In een tijd dat fotografie nog in de kinderschoenen staat geven ze een prachtig sferbeeld. Monnier had duidelijk oog voor detail. De vissersschepen zijn voorzien van

hun karakteristieke rechte boegbalk. Ook een melkmeisje dat wadend door het water de koeien tracht te bereiken kan overeenkomen met de werkelijkheid. Het is bekend dat de weilanden op Schokland regelmatig onder water stonden.

Illustraties uit het boek l'Illustration, Journal Universel van de Franse acteur, tekenaar en schrijver Henry Monnier (1799-1877).

Dit uiterst zeldzame en prachtig bewaard gebleven document is in 2012 door een particulier aan Museum Schokland geschonken.

In de *De Vriendenkring*, dat in de lente van 2004 is verschenen, schreef Aaldert Pol een uitvoerig artikel over dit reisverslag. Daarbij was, waarschijnlijk voor het eerst, ook een complete Nederlandse vertaling van dit 19de eeuwse document te lezen. De originele versie van “Souvenir de la Hollande” wordt tot 18 augustus 2013 in Museum Schokland tentoongesteld.

Portret van de acteur Henry Monnier in de rol van Monsieur Prudhomme rond 1875.

Foto: Nadar

###

Oproep

Museum Schokland zoekt verzamelaars!

Mensen verzamelen van alles. In Museum Schokland is vanaf 1 september 2013 een grote expositie over verzamelen. Bekende kunstenaars afkomstig uit het hele land hebben medewerking toegezegd en laten werk over verzamelingen zien. Bijzondere, merkwaardige en zeldzame verzamelingen worden door het hele museum geëxposeerd.

Voorbeelden van verzamelaars: rechts Koen Bolder (www.koebolder.nl) met model vrachtwagens en onder Cora Beschuitbussen (<http://corabesluitbus.wordpress.com/>)

Op zondag 15 september organiseert het museum een Grote Kijkdag Verzamelingen voor kinderen op het museumterrein. Alle jonge verzamelaars uit de Noord-oostpolder en omgeving worden van harte uitgenodigd hun verzameling op Schokland aan het publiek te laten zien. Alle verzamelingen zijn welkom. Kent u een kind dat kroonkurken, stenen, telefoons, fossielen, poppen, schelpen, auto's voetbalplaatjes, bladeren of ... verzamelt? Laat hem of haar inschrijven voor de Grote Kijkdag Verzamelingen. De mooiste of meest originele verzameling wordt door een deskundige jury beloond met een leuke

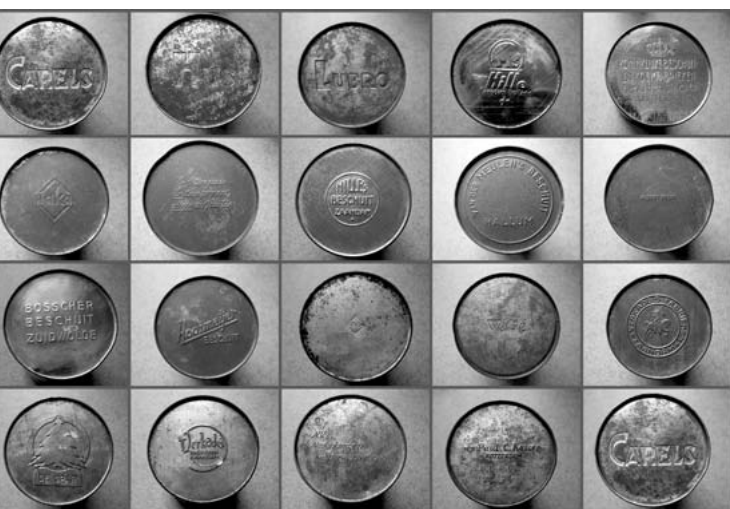
prijs. Bovendien wordt de winnaar of winnares in de gelegenheid gesteld de verzameling tijdens de expositieperiode in het museum tentoon te stellen.

Inschrijven kan via een mail naar info@schokland.nl. Bij inschrijving moet naast vermelding van naam, adres, telefoonnummer en leeftijd een korte omschrijving van de verzameling worden gegeven.

Voor meer informatie kunt u ons bellen op telefoon 0527-251396.

Het museum hoopt op zondag 15 september een groot aantal jeugdige verzamelaars met hun kostbare bezit op Schokland te mogen begroeten.

###

Promotie Hans Crebas

Aaldert Pol

In ons tijdschrift Rndom Schokland (voorheen: De Vriendenkring) (editie winter 2010) is de familienaam Crebas al eens eerder ter sprake gekomen. Er is nu een directe aanleiding om die naam opnieuw voor het voetlicht te plaatsen.

Hans Crebas promoveerde in 2012 op het proefschrift *Peacekeeping in Holland 2001-2010, De inrichting van het Nederlandse beleid in het licht van de polarisatie rondom Moslims*.

De eerste zinnen in het voorwoord zijn typerend voor de schrijfstijl van de promovendus. "Als je zoals ik bent opgegroeid in het utopische *Nieuwe Land* (Noordoostpolder) en het territorium van de ouderlijke boerderij beslaat 48 hectare, dan wordt de essentie van je bestaan grenzen overschrijden om 'ergens' te komen". En even verder: "Wij groeiden in het *Nieuwe Land* perfect verzuild op; ook hier moesten nog grenzen overschreden worden".

Die grenzen worden in de dissertatie veelvuldig overschreden in de beschrijving van de regeringspolitiek in de periode van 2001-2010. Wie kon dat beter doen dan Hans. Hij was jarenlang politiek actief als lid van de Provinciale Staten van Flevoland (D66) en belangrijker nog voor zijn onderzoek: hij was jarenlang coördinator van *Vluchtelingen Werk Nederland*. Zo maakte hij van nabij kennis met vluchtelingen uit alle windstreken van de wereld.

Het zal niemand verwonderen dat de polderbewoner – thans wonend op

Urk – enigszins vertrouwd is met het zogenaamde 'polderen' in Nederland. Zijn eindoordeel over de gevoerde regeringspolitiek is – in de door hem bestudeerde periode – mild, al merkt hij wel op dat het bij de Nederlandse overheid ontbrak aan een visie voor de lange termijn, een zogenaamde *grand strategy*.

Met het aantreden van het minderheidskabinet Rutte (VVD-CDA) in 2010 met gedoogsteun van de Partij voor de Vrijheid (PVV) veranderde die politiek ten aanzien van de vluchtelingen. De gepromoveerde bewijst in zijn dissertatie oog te hebben voor de spagaat waarin de buitenlandse politiek van Nederland zich tijdens de regering Bush jr. bevond, met enerzijds de militaire steun voor de *Global War on Terror* van de VS, en anderzijds de traditionele thema's in de buitenlandse politiek zoals het bevorderen van mensenrechten en de internationale rechtsorde.

De aandacht voor de ontwikkelingen in het buitenland – opnieuw grensoverschrijdend – is van belang als je een evenwichtig beeld van de Nederlandse politiek ten aanzien van het vluchtelingenvraagstuk wilt geven.

Proficiat Hans Crebas!

###

HOOFDARTIKELLEN

Schokland: de nieuwe lichtwachterswoning op Emmeloord (1901)

Aaldert Pol

Aaldert Pol was jarenlang docent geschiedenis in Emmeloord. Thans is hij freelance publicist en historicus.

De woning uit 1901 staat nog steeds aan de voormalige haven van Emmeloord. Alleszins de moeite waard om er een kijkje te nemen. Drie generaties Smit dienden er de belangen van de scheepvaart. Zij hadden ook nog een eigen toegift. De tijd waarin de woning was gebouwd wordt wel ‘de dageraad van een nieuw tijdperk’ genoemd: de tijd van Jugendstil en Art Nouveau.¹

1. Prof. dr. J.J. M. Timmers/dr. Guido Peters, *Schoonheid der Nederlanden*, Een cultuurhistorische atlas, Elsevier, 1980, p.238.

Het tijdvak van 1870 tot 1918 markeert het begin van een nieuwe periode. Daarin voltrok zich de overgang van een overwegend agrarische samenleving naar een industrieel-kapitalistische. Nieuwe ontdekkingen en ontwikkelingen deden de welvaart toenemen. Met de verbeterde toegankelijkheid van de havens van Rotterdam en Amsterdam groeide de

scheepvaartbeweging. Na de opening van het Noordzeekanaal in 1876 nam het aantal scheepsbewegingen van en naar Amsterdam snel toe en Rotterdam profiteerde met de Nieuwe Waterweg van de zich uitbreidende de transitohandel. In de zeehavens was sprake van een toename van de goederenstroom met ongeveer 240 procent. In de landbouw leidde het gebruik van kunstmest tot een

vergroting van de productie. De bevolking nam toe van ruim vier naar bijna zeven miljoen zielen. Er was alle aanleiding tot optimistische toekomstverwachtingen. Rond de eeuwwisseling riep de jeugd op tot vernieuwing van schilderkunst, architectuur, mode, kunstnijverheid en grafische kunst. De voorafgaande periode – die van de zogenaamde neostijlen – werd afgedaan als een weinig creatieve tijd. Versieringskunst werd een modewoord. De artistieke vernieuwingen werden vooral bekend door de golvende lijnen van gestileerde planten en bloemen. De lichtwachterswoning op Emmeloord werd in 1901 gebouwd. Het was niet een bij uitstek voorbeeldig project van de uitbundige versieringskunst, maar de nieuwe geest ging ook aan Rijkswaterstaat niet voorbij.

Rijkswaterstaat

Binnen het tijdsbestek van een eeuw had Rijkswaterstaat zich ontwikkeld tot

Wilhelminus Frederikus Joeseplus Bollen, Zwolle	f 4960
Wiebe Bijker, Zwolle	f 5200
Fokke de Herder, Zwolle	f 5030
Hessel Dam Hzn, Meppel	f 5821
Lambertus Gerssen, Urk	f 6525
Johanes Hermanus Beljoen, de Lemmer	f 6520

een nationale instelling.² Op 24 mei 1798 had koning Lodewijk Napoleon Bonaparte, na de rivieroverstromingen en de stormvloed van 1808, een afzonderlijk ministerie van waterstaat ingesteld. Het was de hoogste tijd, want de waterkerende zee- en rivierdijken verkeerden in slechte staat. Onder koning Willem I groeide de organisatie uit tot een echt nationale instelling. Bij veel grootschalige ondernemingen werd Rijkswaterstaat sedertdien betrokken: het graven van

2. Prof. dr. ir. H. W. Lintsen (hoofdredacteur). Op het breukvlak van twee eeuwen. p.137-145. In: *Twee eeuwen Rijkswaterstaat (1798-1998)*, Europese bibliotheek, 1998.

De zes aannemers die inschreven op de bouw.

Bron: Nationaal archief (NA), Toegangsnummer 2.16.01, inv.434.

Fotoimpresie van Oud Emmeloord op de Noordpunt van het voormalige eiland Schokland.

Foto: Hans Hollestelle

nieuwe kanalen, het bedwingen van rivieren, de aanleg van spoorwegen. In 1900 kreeg de organisatie de opdracht om op Schokland een visitekaartje af te geven.

Onder verantwoordelijkheid van de minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid ir. C. Lely – de minister van de drooglegging – werd op 19 september 1900 besloten tot het bouwen van een dienstwoning aan de haven van Emmeloord.³ Rijkswaterstaat maakte een uitvoerig bestek met een geraamd kostenplaatje van f 4780.⁴ De uitvoering van het werk werd bij inschrijving gegund aan particuliere aannemers, die onder toezicht van de (hoofd)ingenieurs van waterstaat het werk moesten uitvoeren. De gegadigden konden inschrijven op openbare aanbestedingen, die in de Staatscourant, in regionale kranten, herbergen en koffiehuzen werden gepubliceerd. Op 19 oktober 1900 werden de inschrijvingsbiljetten aan het lokaal van het provinciaal bestuur

3. Nationaal archief (NA), Toegangsnummer 2.16.01, inv.434. In de volksmond werd dienstwoning vervangen door havenmeesterswoning en na plaatsing van de vuurtoren door lichtwachterswoning.
4. Historisch Centrum Overijssel (HCO), T.140.1, inv.706

*Huidige situatie
lichtwachters-
woning.*

Foto: Aaldert Pol.

in Zwolle geopend in het bijzijn van de commissaris der Koningin in Overijssel Petrus Lycklama à Nyeholt. Zes aannemers hadden ingeschreven, waarvan drie uit Zwolle. Aannemer Bollen uit Zwolle werd als laagste inschrijver het werk gegund voor een bedrag van f 4960.

Een fraai ogende woning

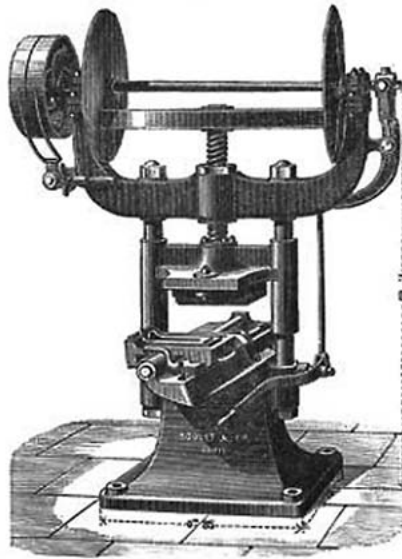
Uit de bouw van de nieuwe lichtwachterswoning blijkt dat Rijkswaterstaat oog had voor de verfraaiing van een bouwwerk.⁵ Het gekozen zadeldak was weliswaar de meest gebruikelijke dakconstructie en ook de goedkoopste manier, maar uit de keuze van de dakpannen bleek al dat ook esthetische overwegingen een rol hebben gespeeld. Er werd gekozen voor een dakbedekking met 'Echtse pannen'. Voor een leek zijn dergelijke vaktermen nogal duister. Het blijkt dan om de zogenaamde kruis-, boulet of Echtse pannen te gaan. In de laatste benaming is de plaats Echt in Limburg te herkennen. De naam bouletpan komt van de Franse fabrikant die waarschijnlijk de ontwerper van dit type dakpan is geweest. Er was in de pannenfabricage een nieuwe ontwikkeling gaande om met behulp van de machinale dakpannenpers de productie te vergroten. De bouletpan werd in verspringende rijen op het dak gelegd en wordt dan ook wel kruispan genoemd. De vorm verraadt de invloed van de *Jugendstil*. De pan was ook zeer praktisch vanwege de geringe windgevoeligheid. Door de machinale productie was tevens sprake van een aantrekkelijke prijs. De leverancier uit Echt had de licentie verworven om die pannen in Nederland te verkopen.

5. Koerier (Clasien Geestman), Bericht van Schokland (bijzonderheden over Maanhuisen en lichtwachterswoning). In: *De Vriendenkring*, voorjaar 1991, p.14-16.

Opvallend aan de nieuwe dienstwoning is de uitvoering van de banden, bogen, vullingen en de ondermetselde goot met o.a. 'Friesche gele steen'. Door het gebruiken van verschillende soorten klei kon men in Friesland twee soorten baksteen leveren: de rood- en/of geelgekleurde baksteen. De pre-industriële gele steen, het 'geeltje' was in verschillende delen van ons land geliefd als versiering van gevels. Uiteindelijk heeft de rode baksteen het van de concurrentie gewonnen, maar op Schokland – maar ook nog op tal van andere plaatsen – kunnen we nog van het 'geeltje' genieten. De getrapte zijgevels geven de woning een speels karakter. Deze constructie kostte uiteraard een paar cent extra maar bleek toch tot de financiële mogelijkheden te behoren.

Een woning op palen

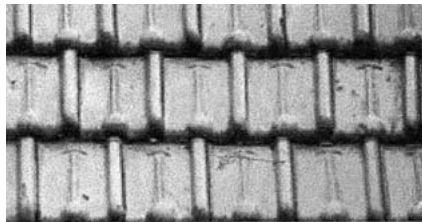
Rijkswaterstaat liet niet alleen een mooi maar ook solide huis bouwen. Dat blijkt wel uit de grote aandacht voor de fundering. Vanwege de veenachtige bodem was dat op Schokland een eerste vereiste. Er werden maar liefst 67 palen met een lengte van acht meter de grond in geheid. Rijkswaterstaat schreef ook nog eens voor dat dit met een blok van 300 kg en een valhoogte van 1.30 meter diende te gebeuren. De buitenafmetingen van de woning waren 10 bij 7.80 m. In het bestek was een woonkamer van 4.50 bij 4.50 m en een kamer van 3.30 bij 2.40 m opgenomen. Enkele bijzonderheden. In die tijd waren (schuif)ramen gebruikelijk. Ze waren voorzien van 'halfwit Fransch glas 1° soort, dubbele dikte', te schuiven door middel van '...gegoten ijzeren tegenwichten, ijzeren rolsloten, koord, koperen knoppen en koperen raampennen met ketting'. Aan de buitenkant af te sluiten met blinden.

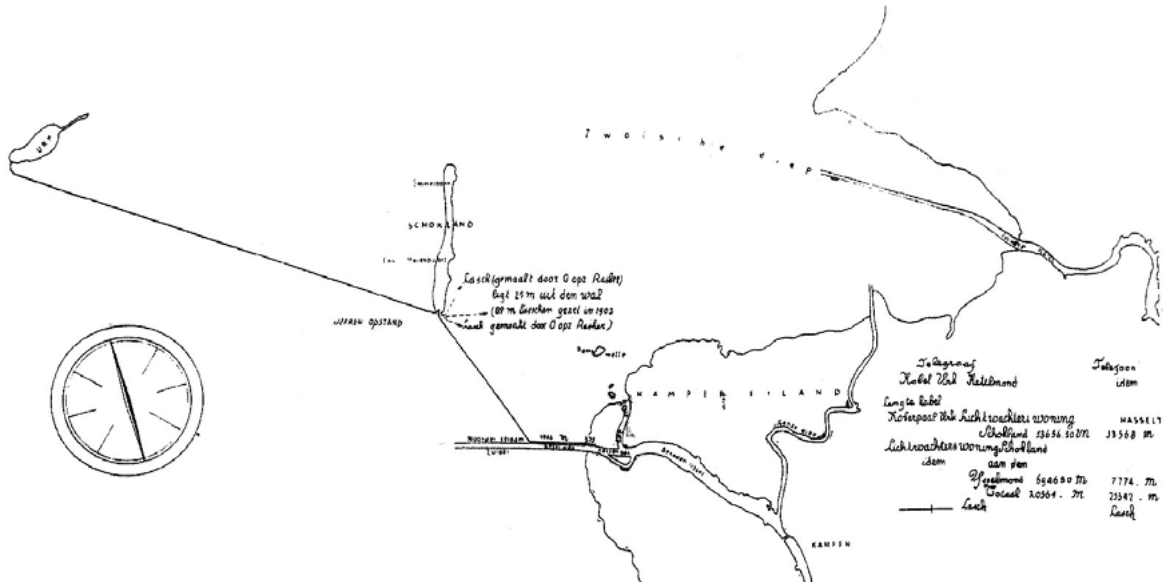
Links: Machinale pannenpers.
<http://widgets.rijksdienstvoorhetcultureelerfgoed.nl>

Linksonder: plaatsing pannen op het dak in verspringende rijen.

Onder: kruis-, boulet of Echtse pan.

Rijkswaterstaat had aan de nieuwe bewoners een zeer ruime kelder toebedacht voor het opslaan van winterse voorraden. De watervoorziening vond plaats door middel van een pomp, die in verbinding stond met de regenbak. Opvallend is het telefoonkantoortje van 2.70 m bij 2 m met een lessenaartje en een loket. Die telefoonverbinding kwam tot stand dankzij een dringend verzoek van schippers en vissers aan de overheid om Schokland op het telefoonnet aan te sluiten. Dat was een nogal ingewikkelde verbinding die vanuit Kampen tot stand gebracht moest worden. Na 1877 was de afdeling Telegrafie ondergebracht bij het ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid en zodoende speelde Rijkswaterstaat een belangrijke rol bij de aanleg.

Telegraafverbinding met
Schokland en Urk.
Historisch
Centrum Overijssel
(HCO), T.140.1, inv.706.

Rond de woning lag een klinkerstraatje en bevond zich een hekwerk van ruim 30 m.

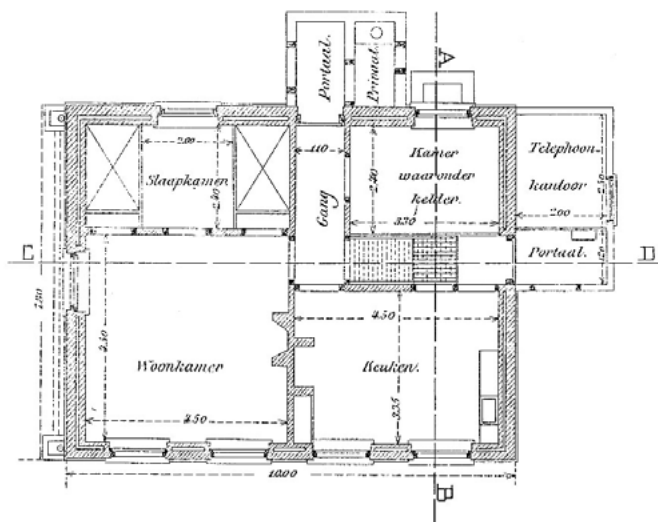
Arbeidsomstandigheden omstreeks 1900

Er blijkt een groot verschil te bestaan in de arbeidsomstandigheden van 1833 en 1900.

In 1833 had Rijkswaterstaat het bestek voor de bouw van kerk en pastorie op de Middelbuurt gemaakt. Vergelijking van beide bestekken laat zien dat er in een tijdsbestek van 70 jaar heel

Plattegrond havenmeesterswoning.

Plattegrond

wat veranderd was in Nederland. In 1833 wordt de arbeiders de biecht aangezegd: “De directie heeft het regt om zoodanige arbeiders of door den aannemer geëmployeerden, die zich niet wel mogten gedragen, of die geene genoegzame kennis van het werk hebben weg te zenden en van den aannemer andere te vorderen”.⁶ Niets over de rechten van de arbeiders. In 1886 waren de resultaten gepubliceerd van de Arbeids-enquête, een parlementair onderzoek naar de arbeidsomstandigheden in Nederland. Daarin werd een onthutsend beeld geschetst van de slechte omstandigheden waarin veel arbeiders en hun gezinnen verkeerden. Rijkswaterstaat was met kamerlid P.W. van de Sleyden nauw betrokken bij het onderzoek. Een en ander resulteerde in een dringend advies aan de regering om de arbeidstijden vast te stellen, het minimumloon en preventieve voorzieningen te bevorderen.

In het bestek van de lichtwachterswoning uit 1900: “Op het werk mag door dezelfde werklieden niet langer

6. HCO.T.198, inv.no.1149.Bestek en voorwaarden wegens het bouwen van eene Kerk en Pastorie voor de Hervormden op het Eiland Schokland. (Artikel 26).

gewerkt worden dan 11 uur per etmaal, de schafttijden niet als werktijd mede gerekend.” En minimumlonen voor:...“een timmerman, metselaar, smid, steenhouwer, verver, loodgieter of stukadoor van f 0,20 per uur; een opperman of gewoon arbeider f 0,15 per uur; een jongen beneden achttien jaar f 0,08 per uur”.

Het aantal arbeiders, dat de leeftijd van 23 jaren nog niet heeft bereikt, mag niet meer dan 25 procent van alle werkkrachten uitmaken. Voor overwerk werden richtlijnen gegeven, evenals voor het werken op zon- en feestdagen. Ook over de uitbetaling van het loon en de huisvesting stonden vaste regels in het bestek

Tijdens de bouw van de woning mochten de arbeiders gebruik maken van het voormalig kerkgebouw op de Middelbuurt.

Stamvader Hendrik Smit (1803-1876)

Drie generaties Smit waren nauw betrokken bij het functioneren van de haven van Emmeloord.

Stamvader Hendrik Smit was in 1868 op de Molenbuurt als rijksarbeider begonnen. Hendrik was de zoon van een Leeuwarder gevangenvaarder, die al op 16-jarige leeftijd als soldaat had getekend. In de garnizoensplaats Hoorn had hij kennis gemaakt met Jansje Snoek uit Urk. Beiden raakten in de ban van een godsdienstige ‘bevindelijke’ richting. We weten niet precies wat er inhoudelijk werd geleerd. Wel dat er in die tijd – de tijd van ds. De Cock – veel gespreks-groepen buiten de kerk opereerden. Het paar trouwde op Urk waar Hendrik veldwachter werd. Daar is iets gebeurd waar we het fijne niet van weten. Door tussenkomst van de burgemeester van Urk wordt Hendrik ‘weg gepromoveerd’ naar Schokland,

waar hij vaste arbeider werd met vrije woning en f 9,- per week.⁷ Hendrik kwam op tragische wijze om het leven. Na van een griepje hersteld te zijn ging hij met opzichter Kievit de paalwerken inspecteren. Hij kon tijdens de rondgang het tempo van de opzichter niet bijbenen en bleef wat achter. Toen Kievit op zeker moment achterom keek waar de knecht bleef, stond Smits hond naar het water te kijken. Daarin dreef het lichaam van zijn baasje. Na de begrafenis op Urk viel de vorst in. In januari werd een dienstbrief bezorgd waarin stond dat zoon Lammert zijn vaders plaats mocht innemen (1877). Moeder Smit dankte God. Een baan in rijksdienst werd hoog gewaardeerd en bood de nodige zekerheid.

Lammert trouwde in 1877 met Jantje ten Napel uit Urk. Zij was best tevreden met een verhuizing naar Schokland. “Och meneër, as wij is weggingen, dan stonden er wel onderd kloar um te stolleceteeren”.

Het echtpaar vertrok in 1901 met vijf kinderen – Hendrik, Jantje, Harm, Jannetje, Jacob – naar Emmeloord waar ze de nieuwe woning betrokken.

Voor de pastorie op de Middelbuurt. Van l.n.r.: J. van Eerde, K. Lassche, opzichter W. Holtland (met hoed!), Lammert Smit. Collectie Dirk Landsman

7. Els van der Waag - Conijn, De kroniek van Harm Smit. In: *Het Schokker Erf* 16,17,20,21. Veel bijzonderheden.

De familie Harm Smit voor hun woning (circa 1929) V.l.n.r.: Trien, Lammert, schooljuffrouw Witkop, Jannetje, Harm Smit, zijn vrouw Jantje Smit-van Veen en Jan.
Foto: Museum Schokland.

Lammert (1854-1910)

Er is een koopakte uit 1900 waaruit blijkt dat Lammert in goeden doen was. Hij kocht voor Kroeze zijn familielid in Vollenhove de daar bestaande scheepswerf voor een bedrag van f 2.275.⁸ Lammerts belangrijkste taak op Emmeloord was het goed laten functioneren van de haven en de havenlichten. Dat laatste was, met de petroleumlantaarns van toen, een hele klus. Op het noordelijke hoofd stond de lantaarn met het groene glas, op het tegenoverliggende hoofd de lantaarn met het rode glas. De havenmeester ging wekelijks met de rijksbotter naar Kampen voor het doen van inkopen. 's Winters kon dat een moeilijke tocht worden. Dan moest de ijsvlet (gestald op de Middelbuurt) uit de schuur worden gehaald en met de daar wonende arbeider de tocht worden ondernomen. Meestal werd de ijsvlet bij Ramspol achtergelaten en ging men verder te voet of op de schaats naar Kampen.

Het leven op Schokland was, materieel gezien, zo slecht nog niet. Een vaste

8. www.henkvanheerde.nl/vollenhove

arbeider had vrij wonen. Hij mocht 15 schapen houden voor melk, vlees en wol. En met het beheren van het telefoonkantoortje werd ook nog wat bijverdiend.

De vrouw des huizes dreef een winkeltje, waar schippers, vissers, rietsnijders hun boodschappen deden door rijst, gort, meel, olie, bonen en spek in te kopen.

Westelijk van Emmeloord lagen rijke visgronden en het vangen van een zootje paling kostte weinig moeite. Lammert bleek ondernemend en slim te zijn. Hij verkocht ansichtkaarten die op Schokland en in Vollenhove aan de man/vrouw werden gebracht. Hij verliet het eiland op 56-jarige leeftijd. Het verhaal gaat dat hij zich, tot ergernis van Rijkswaterstaat, te veel als heer en meester van het eiland gedroeg. Mogelijk ergerde Rijkswaterstaat zich ook aan de neiging van Lammert om zich al te ijverig en te nadrukkelijk als evangelist te presenteren.

Een romance aan de haven van Emmeloord

In de zomermaanden was er veel aanloop van gaande en komende

Gezicht op Emmeloord. Van l. n. r. (schapenschuur), lichtwachterswoning, vuurtoren, visafslag, woning Harm Smit, misthoorn. De foto is bijzonder: uitgave door de familie Smit, verstuurd door Jan Spit en gericht aan de jonge juffer Geertje Dikken in Vollenhove. Collectie Gemeentehuis Emmeloord.

schippers. Ze kwamen hun voorraden aanvullen of wachtten in de haven van Emmeloord op betere weersomstandigheden. De schippersfamilie Kombrink uit Meppel behoorde tot de vaste passanten. Zij waren met hun hoog opgetaste hooischuit sterk afhankelijk van de weersomstandigheden. Zo kon het gebeuren dat de dochter van Lammert Smit verliefd werd op

de schipperszoon Casper Kombrink. Aanvankelijk schijnt moeder Smit nogal bezwaren gehad te hebben. Zij kon zich een betere partij voorstellen dan een schipperszoon. Maar waarschijnlijk speelde ook de leeftijd een rol. Jannetje was nog geen twintig, terwijl Casper de dertig was gepasseerd. Maar toen Casper een vaste baan kreeg als lichtwachter op Kraggenburg trouwde het paar in Kampen.⁹

De thans op het droge van de Noord-oostpolder liggende Kraggenburg lag toen in volle zee aan het eind van de zuiderdam langs het Zwolse Diep, de monding van het Zwartewater. Op het eind van die dam, op zes kilometer van Genemuiden, was – op een kunstmatig opgeworpen terp! – een lichtwachterwoning gebouwd. Bij de woning lag een vluchthaven en vandaar dat Kraggenburg ook wel Klein Schokland wordt genoemd. Over het leven van Jannetje en Casper staan prachtige verhalen in de door hun

Jannetje Smit, de niet meer zo jonge 'bruid van Schokland'. Foto: A. Tukker-Kombrink

9. Aaldert Pol en Gerrit van Hezel, *Kraggenburg en de vaarweg van Zwolle naar zee*. IJsselakademie, 2000, p.127 e.v. Gerrit van Hezel en Aaldert Pol, *Schokland en Omgeving*. Leven met water. Matrijs, 2008, p.223 e.v.

zoon Lammert geschreven boeken.¹⁰ In de 'Bruid van Schokland' vertelt hij hoe zijn vader kennis maakte met de dochter van Lammert Smit en in 'De zeeburcht' over het leven op Kraggenburg.

Hendrik Smit(1878-1923)

Lammert werd in 1910 opgevolgd door zijn oudste zoon Hendrik. Hij verdiende f 567 per jaar.

De havenmeester had inmiddels ook de verantwoordelijkheid voor de naast de woning staande ijzeren vuurtoren die in 1914 ten gerieve van de scheepvaart was gebouwd. Eeuwenlang stond er slechts op de Zuidpunt een vuurtoren, maar met de toename van de stoomvaart en de dieper stekende schepen liep de vaarroute voor grotere schepen langs de westkust van Schokland.¹¹

Voor binnenschippers bleef de haven van Emmeloord echter een belangrijke pleisterplaats. Op zondagen was het een drukte van belang. We weten daar meer van door de preken die in de lichtwachterswoning werden

10. Lammert Kombrink, *De bruid van Schokland*, Leiden 1951 en *De zeeburcht*, Deventer, 1971

11. De recent geplaatste vuurtoren is een reproductie

gehouden. 's Morgens werd een vrij onderwerp uit de Bijbel gekozen, 's middags een catechismuspreek. Het gebeurde wel dat er wel 60 mensen de dienst kwamen bijwonen.

Hendrik maakte nog een gevaarlijke situatie mee. Tijdens de stormvloed van 1916 sloegen de golven over de noordelijke dam en werd een deel van de schutting voor het huis weggeslagen. Op de zuidelijke muur liet Rijkswaterstaat een gevelsteen metselen met de tekst: 14 jan. 1916, 2.90 m +A.P.

De familie Verschoor, de lichtwachtersfamilie op de Zuidpunt, kon slechts het vege lijf redden door naar de zolder te vluchten.

Hendrik werd in 1923 niet opgevolgd door Harm. Toen deze jongere broer een jaar of elf oud was gleed hij uit op een ijzeren scheepsdek en bleef daarna sukkelen met zijn linkerbeen. Hij liep tenslotte mank en was niet in staat tot zwaar werk. Na zijn schooltijd op Urk hielp hij zijn moeder in het kleine winkeltje naast de lichtwachterswoning.

Zijn vader Lammert kreeg van Rijkswaterstaat toestemming om op eigen kosten een woning naast de officiële havenmeesterwoning te bouwen. Dat was uitzonderlijk want het was niet toegestaan aan particulieren om op Schokland te bouwen. Zelf wilde Rijkswaterstaat op de ongeschikte (veen)grond niet bouwen.

Harm werd dus nooit de bewoner van de nieuwe lichtwachterswoning, maar desondanks de meest bekende van de drie generaties Smit. Hij wist zich onmisbaar te maken aan de haven van Emmeloord.

Vandaar dat we hem in deze serie een ereplaatsje gunnen

Begraven was na 1859 op Schokland verboden. De nabestaanden van Harm Smit kregen toestemming de grafsteen achter de lichtwachterswoning te plaatsen. Alleen de grafsteen is verplaatst naar Emmeloord.

Harm Smit (1880-1950)

In 1908 trouwde Harm met Jantje van Veen uit Urk. Daar werden de vijf kinderen uit hun huwelijk geboren. Het echtpaar kon in het jaar van het huwelijk de nieuwe woning naast de lichtwachterswoning betrekken. Het telefoonkantoortje was intussen verplaatst naar de woning van Harm Smit. 'Een keer zwengelen aan het toestel gaf Kampen, twee keer Urk en drie keer de Noordpunt'. En er werd heel wat 'afgebeeld' door schippers, vissers, opkopers op de visafslag. In een der drukste jaren vroeg men op Emmeloord van 1 januari tot 1 juni te Emmeloord 2130 gesprekken aan. Harm slaagde er als tweede man in een royaal bestaan op te bouwen. De jaarlijkse verdiensten bedroegen omstreeks 1917 meer dan f 1250 per jaar: als tijdelijk havenmeester f 50, als telefoonhouder f 300, als directeur visafslag f 500 en als bediener van de misthoorn f 400. En dan waren er nog de extra inkomsten uit de verkoop van gasolie, benzine, petroleum, korte en lange turf. Ook viste hij met fuiken in het water ten westen van het eiland. En met de verkoop van prentbriefkaarten verdiende hij ook nog een aardige duit. Het evangeliseren zat de generaties Smit in het bloed. 's Zondagsmorgens was er in Harms huis steevast een kerkdienst, waar schippers en ook de bewoners van de Molenbuurt naar toe gingen. Harm Smit communiceerde zeer gemakkelijk met ieder die het eiland bezocht. Hij kreeg de bijnaam van 'the grand old man' en 'de ambassadeur van Schokland.

Besluit

Niet Harm was de laatste havenmeester op Emmeloord, maar de uit Vollenhove afkomstige Jan Spit (1923-1941). Hij was in tegenstelling tot Harm Smit een

Kraggenburg in zee. Fotografie: onbekend.

weinig spraakzame man. Wat zijn werk aangaat een pietje precies. Hij vertrok begin 1941 nadat de ringdijk rond de polder al was gesloten. Men moet het jarenlange verblijf van de families op Schokland – en dat geldt ook voor Kraggenburg – niet romantiseren. Dat gebeurde nogal eens door mensen die er met hun jacht een kijkje kwamen nemen. Voor hen was Schokland een eiland van stilte, een ideale plaats om enkele dagen weg te dromen van de 'boze' wereld. Maar voor de mensen die er dag in dag uit verbleven was het leven moeizamer. Als de kinderen leerplichtig waren moesten ze elders (soms op Urk, soms in Kampen) worden ondergebracht. Dat was voor de ouders niet leuk en voor de kinderen nog minder. Bij ziekte waren de problemen nog groter. Een arts was er niet en men was dus aangewezen op hulp van buiten. Tijdens de inpoldering waren woningen zeer schaars en de pioniersfamilie Appels en Omta bewoonde nog enige tijd de op het droge liggende lichtwachterswoning. Nadien volgde leegstand en werd de woning enkele keren gerestaureerd. Het exterieur is vrijwel geheel in de oorspronkelijke staat gebleven. Van de inrichting van het huis rest vrijwel niets. De woning is eigendom van de gemeente Noordoostpolder en wordt o.a. gebruikt (en verhuurd) als vergaderruimte.

###

Henk Wassink (Apeldoorn, 1950) is sinds 1974 werkzaam als onderwijzer bij diverse scholen voor basisonderwijs in Emmeloord. In 1985 behaalt hij de akte Geschiedenis MO-A te Zwolle. In 1997 schrijft hij Krijtjes in de Klei, een geschiedenis van het pc onderwijs in de Noordoostpolder.

Ambulances in de Polder

Henk M. Wassink

Ziekenvervoer is niet een onderwerp wat voor de hand ligt als je bezig bent met het verleden. Toch valt er nog wel wat van te vertellen. En helemaal als drs Thijs Gras hier al het nodige van beschreven heeft. Zonder zijn werk: “Ambulance uit klei gevormd. Geschiedenis van de ambulancezorg in de IJsselmeerpolders” (2005), zou het hier volgende artikel niet geschreven kunnen zijn zoals het geschreven is. Ook de illustraties komen uit dit werk. Hier past dank voor zijn arbeid.

Pionieren

Toen de Directie van de Wieringermeer met het immense karwei van de inpoldering van de Noordoostelijke Polder begon, nam ze uit de Wieringermeer ook haar systeem van gezondheidszorg mee. En aangezien de allereerste gebouwen niet in de modder van de droogvallende bodem gezet konden worden, zijn ze neergezet op het “oude land”. Zo verscheen bij Vollenhove op de plek waar nu de scheepswerf van Huisman

ligt, een ziekenbarak getooid met de weidse aanduiding “ziekenhuis”. Hier konden 34 patiënten liggen op strozakken in kribben. Lakens waren er ook, maar dan gereserveerd voor de operatiekamer. In maart 1943 is deze barak officieel geopend en dokter J. Zwarteveen had de leiding. De jaren veertig heeft hij ook gebruikt om onderzoek te doen naar malaria. Deze ziekte kwam veel voor in de pas drooggelegde polders. Nu wil het geval dat de malariamug het liefst

Ziekenbarak te Vollenhove, Bron: website Henk Van Heerde.

in brak water leeft. En dat was in de droogvallende polders zo kort na de afsluiting nog ruim voorhanden. Op dit onderzoek is hij in 1948 gepromoveerd. Met hem was de dokter Temminck, als eerste benoemde arts, en later ook de doktoren Jansen en Terweij verantwoordelijk voor de medische zorg voor de arbeiders. Daar kwamen de artsen Rijken en Iwema bij. Zij verplaatsten zich bij voorkeur op de motor door de polder. Dan was je er het snelst. Dit is dokter J.H. Jansen op 4 oktober 1950 noodlottig geworden. De artsen hadden vanaf januari 1944 in het “ziekenhuis” de hulp van twee ziekenbroeders, Kamphuis en Van der Wielen. Dit waren twee ex-“hospikken”, die in de polder waren blijven hangen. Zij “deden” ook het ziekenvervoer.

De auto's

Middelen tot vervoer van zieken en gewonden werden geacht tot de inventaris van het ziekenhuis te behoren. Zo hadden de broeders in het begin de beschikking over een ambulance, die echter door de Duitsers gevorderd werd. Tot na de bevrijding wisten ze zich te behelpen met een auto zonder motor en een paard ervoor, leidsels door de voorruit. Ook een “rijwielbrancard” werd gebruikt, voor personen, maar ook voor illegaal vleestransport, richting de barak die net over de polderbrug stond. Getooid met een voor de Duitsers afschrikwekkend bord met het woord “Diphtherie”. In dit allereerste begin, in de pioniers-tijd en vlak daarna, kon er een reeks van vervoermiddelen nodig zijn om een zieke of gewonde richting het ziekenhuis bij Vollenhove te vervoeren. Fiets, paard en wagen, een particuliere auto zo die voorhanden was.

Na de oorlog kwam een oude Cadillac in dienst die begin 1948 vervangen

werd door een heuse Ford. Deze deed dienst tot 1957.

*Ford ambulance.
foto collectie
Henk Bolks.*

Ook gebruikten de beide ziekenbroeders wel zo nodig hun eigen vervoersmiddelen, indrukwekkende wagens afkomstig uit de Amerikaanse legerdump van na de oorlog.

Intussen ging de ontsluiting van de Polder onverminderd door. En werd zo de afstand tot de ziekenbarak steeds groter. Daarom besloot men om Vollenhove te sluiten en een nieuw noodziekenhuis meer centraal in de polder te bouwen. Dit ziekenhuis verrees aan de Staalstraat te Emmeloord, in kamp Emmeloord II. Najaar 1956 werd de eerste patiënt hier opgenomen en het had een capaciteit van 45 bedden. De Ford uit 1948 werd in 1957 vervangen door een Ford Taunus, die het tot 1961 uitgehouden heeft. Toen is hij vervangen door een Ford Fairlane, op de foto met Theo van der Zweep als chauffeur, die getooid was met de bijnaam “de dokter”. Hij werd vaak geassisteerd door Gerrit Jan

*De Ford Fairlane
ambulance.
foto Gemeente
archief NOP.*

Ambulances uit 1990 met bemanningen. foto collectie Erik Maatman.

Bolks, die ook deze bijnaam ten deel viel. De broeders Kamphuis en Van der Wielen waren de polderaars naar Oostelijk Flevoland gevolgd.

Eind vijftiger jaren werd het definitieve ziekenhuis, het Dokter J.H. Jansen-ziekenhuis, gebouwd. In januari 1964 werd hier de eerste patiënt opgenomen. De auto's op de foto hieronder waren de vervoermiddelen uit de jaren zestig en zeventig. De Ford en de Mercedes hebben het tot 1978 uitgehouden, toen waren ze aan het eind van hun Latijn. Van de Mercedes waren de steunbalken finaal doorgeroest!

V.l.n.r. Een mercedes een Ford Transit en een Ford LTD. Foto collectie Erik Maatman

Van het grote slagschip, de Ford LTD is nog een tweede exemplaar aangeschaft, maar in 1982 zijn ze door Mercedesen vervangen. Wel waren deze Fords uniek, want van dit type hebben er maar in totaal drie in Nederland rond gereden. Toch zullen degenen die erin gelegen hebben, zich

hier niet van bewust zijn geweest. Ze hadden wel wat anders aan hun hoofd.

De Mercedesen uit 1982 en 1983 kregen een door het personeel gewenste blauwe striping, want dat straalde rust uit. In 1990 zijn ze vervangen door Chevrolets, hier op de foto met hun bemanningen. Staand v.l.n.r. Wim Loonstra, Eric Maatman, Wiebren Zijlstra, Leo Boonman, Henk Woudwijk. Zittend v.l.n.r. Nico Tönjes, Arie van den Blink, Janny Klein, Oscar Martens.

Na 1990 zijn er verschillende types Chevrolets gekomen. Zo kwam in 1997 de Chevrolet GMT 600 in dienst en vanaf 2005 het type GMT 610. En voor de nieuwste auto's kwam men weer uit bij Mercedes Benz, model Vito vanwege extra zitruimte. Maar deze auto's hadden een andere kleur. Niet langer zelf gekozen, maar nu de landelijk bekende gele kleur met rood-blauwe striping. Hoe dat kwam? Dat was een ander verhaal en zo zijn we gekomen bij de organisatie van het geheel.

Organisatie

Hoe ging het eerst? Was er vervoer nodig, moest je eerst maar eens zien bij een telefoon te komen waar je het ziekenhuis kon opbellen. Dat kon best een boerderij een paar kavels verderop zijn. Of als er in Emmeloord een noodgeval was, liep of fietste je naar het ziekenhuis. Meestal zal de oproep van de huisarts uitgegaan zijn. Dan werd in het ziekenhuis door de receptie of het avond/nachthoofd de chauffeur opgeroepen en de broeder. Het kon zijn dat de chauffeur Theo van der Zweep van huis moest komen, op de fiets. Ook was het mogelijk dat hij daarna broeder Gerrit Jan Bolks thuis moest ophalen. Als een van hen vrij had, werd een reservechauffeur van een

afdeling gehaald of een dienstdoende zuster. Daar werd met de indeling van de nachtdiensten al rekening gehouden. Vaak ging een leerling-verpleegster mee, die kon het best gemist worden. Als het dan een zwaar ongeval betrof, bijvoorbeeld een omgeslagen tractor achterop het land of een neergestort sproeivliegtuigje, kregen ze heel wat te verwerken.

Soms was er een telefoonstoring en liep de alarmering via de politiepost. Die dan Van der Zweep in de nacht wakker moest maken om zo het proces in werking te zetten. Later mocht Van der Zweep de ambulance mee naar huis nemen. Dat scheelde wel.

Ook werkten de weg- en weersomstandigheden vaak niet mee. De verlichting van de wegen en bij de boerderijen was spaarzaam, de wegverharding nog niet altijd voldoende, de weg kon modderig zijn en mist was geen onbekend verschijnsel in de opdrogende polder. Mens en materieel had het zwaar te verduren. De geboden snelheid kon dus lang niet altijd zo geleverd worden als men wel zou wensen. Ook al deed men nog zo zijn best.

Met het overnemen per 1 januari 1961 door het Dokter J.H. Jansenziekenhuis van het beheer van het noodziekenhuis aan de Staalstraat te Emmeloord, ging ook de ambulancedienst naar deze plek. Zij probeerde zo veel mogelijk mee te gaan met de vooruitgang van de techniek, bijvoorbeeld in de uitrusting van de voertuigen. Hierbij heeft het in 1981 als eerst benoemde hoofd van de ambulancedienst Philip Deierkauf het nodige werk verricht.

Met veel jonge gezinnen in de Polder kon het behoorlijk druk zijn op de afdeling verloskunde.

Soms was dan een helikopter nodig bij het vervoer van een pasgeboren baby

*De ambulance-helikopter landt bij het ziekenhuis.
foto collectie
Leo Boonman*

waarvan de toestand zo kritisch was dat zorg nodig was in een gespecialiseerd centrum.

Maar financieel gezien is het ambulancevervoer niet altijd ruim bemeten door het ziekenhuis. Ze was dan ook regelmatig onderwerp van discussie: blijft het ambulancevervoer bij het ziekenhuis of wordt het doorgeschoven naar de GGD?

Daarbij kwamen landelijke regelingen. In 1971 werd de Wet Ambulancevervoer aangenomen en werd de GGD van het vroegere Openbaar Lichaam De Noordoostelijke Polder omgezet in de Districtgezondheidsdienst (DGD) Noord-West Overijssel. De Centrale Post Ambulancevervoer (CPA) kwam uiteindelijk in 1979 terecht in Zwolle, van waaruit alarmering en verdere aansturing van de ambulances in de polder plaats vond.

*Mercedessen uit 1982-83 met blauwe striping.
foto collectie Sjouke
Tuinstra*

Twee verschillende
types Chevrolets.
foto collectie
Thijs Gras

Bij de dienst groeide het personeelsbestand en kwamen er meer wettelijke eisen. Hiervoor werd een apart hoofd van de ambulancedienst aangesteld. De verpleegkundige die meereed was niet altijd meer werkzaam op de afdeling, maar bleef wel neven-taken houden in bijvoorbeeld het mortuarium.

De vorming van de provincie Flevoland in 1986 had ook de nodige consequenties. Alarmering en aansturing kwam nu uit Almere, vanuit een gecombineerde vestiging van de Regionale Alarm Centrale brandweer (RAC) en de CPA Flevoland (1988). Voor alarmering werd in 1989 een nieuw, landelijk meldnummer in gebruik genomen, 06-11. Met ingang van maart 1997 werd dit 112.

Zo groeiden ziekenhuis en ambulancedienst uit elkaar. Het ziekenhuis wilde wel van de post af, maar het personeel had hier meer moeite mee. Het werd 1991 voordat alles zijn beslag kreeg en er per 1 januari van dat jaar voor heel Flevoland één ambulancedienst beschikbaar was.

Eind 1992 kwam het gebouw van de GGD aan de Nagelerweg te Emmeloord klaar en konden daar de auto's worden geparkeerd.

In de jaren negentig van de vorige eeuw veranderde er het nodige door een vloed van wet- en regelgeving.

In november 1991, trad de wet *Geneeskundige Hulpverlening bij Rampen* in werking. Hoewel de organisatie nog niet klaar was, kon de dienst toch doeltreffend optreden op 22

augustus 1996 bij de gasontploffing in de Flevoschool te Emmeloord. Dit met medewerking van ambulances uit de wijde omgeving. De interne training van de kinderen bewees hier ook zijn nut. In 1996 was er de Wet op de kwaliteit van de Zorginstellingen. De hieruit voortvloeiende certificering volgde in 2004.

Ook in 1996 werd de *Wet Beroepen Individuele Gezondheidszorg* (BIG) van kracht. Dit had zijn gevolgen voor de opleiding en nascholing.

In deze tijd zag je dat steeds meer hulpdiensten de voor hen specifieke kleur gingen dragen; de brandweer rood, de politie wit en de ambulance geel. De Flevolandse ambulances werden vanaf dat jaar geel met de bekende striping. Meegaan met een landelijke trend betekende dat het personeel vanaf 1998 het landelijk ambulance-uniform met de kleuren enamel blue en fluorescerend geel droeg.

En in 1997 liet het Ministerie van WVS een nota, "Met zorg verbonden", het daglicht zien. Deze beoogde de vorming van regio's, waarin de ambulancezorg gestalte zou krijgen. Al per 1 januari 1998 kwam de *Regionale Ambulance Voorziening* (RAV) Flevoland tot stand. Voor Urk had dit verstrekkende gevolgen, maar hier komen we nog over te spreken.

Vanaf 1998 veranderde de financiering. Van achteraf narekenen en vergoeden, naar werken volgens een bepaald budget. Ook dit had belangrijke gevolgen. De dienst zag zich weer geconfronteerd met tekorten.

In het jaar 1999 kwam de *Arbeids-tijdenwet* om de hoek kijken en ook in dat jaar begon men allerlei hulpverleningsinstanties bij elkaar te brengen, te clusteren.

Hier was men in Flevoland al mee bezig. De diensten brandweer, politie en ambulance hadden in 1996 besloten

te gaan werken aan een gemeenschappelijke meldpunt. Dit resulteerde in een gezamenlijke meldkamer te Lelystad met ingang van november 2004. In deze jaren bleek de fusie tussen de ziekenhuizen van Emmeloord en Lelystad zijn gevolgen te hebben voor de ambulancedienst. Steeds vaker gingen de ritten niet naar Emmeloord, maar naar Lelystad of soms nog verder. En dit werd met lede ogen gadeslagen door de Polderbevolking, inclusief Urk.

Urk

Hoe ging het hier? Vervoer van zieken en gewonden op Urk was er al toen Urk nog eiland was. Dit ging per schip en als ijs lag, trokken de vissers met een ijsvlet naar Kampen. Dit zie je nog in het kunstwerk als je het oude Urk binnen komt, de ijsvlet. Op Urk was ook een raderbrancard. Deze bestond uit een brancard en een onderstel met twee grote wielen voorzien van een veersysteem.

Met de drooglegging van de polder was Urk geen eiland meer. De dichtstbijzijnde ambulance stond in Lemmer en deed in 1949 haar eerste rit op Urk. De bevolking van Urk wilde echter haar eigen ambulance. In 1952 werd de afdeling Urk van het Nederlandse Rode Kruis opgericht. Deze afdeling ijverde voor een eigen voertuig. Met collectes bracht ze het nodige geld bij elkaar en op 28 september 1957 kon een Ford Taunus aan het Urker Rode Kruis worden overgedragen. De exploitatie was niet altijd even gemakkelijk, maar toch kon dankzij de gulle bevolking altijd een nieuwe auto worden aangeschaft als dit nodig was. Meestal een Mercedes Benz. De wagen werd in het begin uitsluitend door de huisarts aangevraagd.

De alarmering van de bemanning was een verhaal apart. Het drogisterij-echtpaar Jan en Co Mars, was

ook Rode Kruis-vrijwilliger. Hun drogisterij fungeerde als centraal meldpunt op het dorp. Na een melding racete Jan dan in zijn wapperende witte jas op de fiets door het dorp op zoek naar de als bemanning dienstdoende vrijwilligers. Met de kans dat hij hier op zondag commentaar op kreeg. Toen de kas wat beter gevuld raakte, kwam er een telefoonaansluiting. En in 1977 volgde de aanschaf van een oproepsysteem van een zender met vier losse portofoons. Deze meldpost heeft gefunctioneerd tot in 1989 het landelijk nummer 06-11 in gebruik werd genomen.

Per 1 januari 1998 kwam de *Regionale Ambulance Voorziening* (RAV) Flevoland tot stand. Hierbij hoorden ook eisen met betrekking tot opleiding en ervaring. Helaas konden te weinig Urker vrijwilligers hier aan voldoen en zou de post opgeheven worden. Dat zou echter betekenen dat in kritieke situaties niet voldoende hulp kon worden geboden. Als antwoord hierop kwam een uniek experiment. De FRS.

Dit *First Responder System* (eerste hulpverleningssysteem) vulde de leemte op die het vertrek van de ambulance achterliet. Er werd gebruik gemaakt van de al aanwezige Rode-Kruisauto, gespoten in de landelijk bekende kleuren. De betekenis van deze auto lag in het kunnen bieden van

De ambulance van Urk.

foto collectie Thijs Gras

*Ambulancepost aan
de Abtsweg.
foto collectie
Thijs Gras.*

uitgebreidere EHBO-hulp. Zo was er een *Automatische Externe Defibrillator* (AED) aan boord, een apparaat om een stroomstoot te geven bij een hartstilstand. En de Urker vrijwilligers werden bij dit systeem ingezet.

Toch bleef het ontbreken van een volwaardige ambulance de gemoederen in en rond het dorp bezighouden. Daarop heeft de GGD met ingang van februari 2003 een post ingericht aan de Abtsweg bij Nagele, naast de A6. Deze post is overigens in 2010 weer opgeheven.

Slot

En met al deze wet- en regelgeving zien we zaken ontstaan en weer veranderen die van belang zijn voor het dagelijks reilen en zeilen in de Noord-oostpolder, maar waarvoor de aansturing plaatsvindt van buiten onze polder. De polder gaat op in het grotere geheel en hiervan is de geschiedenis van de ambulancezorg een treffend voorbeeld.

Bronnen

Thijs Gras: "Ambulance uit klei gevormd. Geschiedenis van de ambulancezorg in de IJsselmeerpolders", Velp (N-B), 2005.
Gesprekken met Wim Lanphen, arts te Dronten, 2012/2013.
Website Henk van Heerde, Vollenhove.

###

advertentie

**Pannenkoekhuis
"De Strooppot"**

- Ruim 30 soorten pannenkoeken
- Kinderfeestjes
- Speel- en doepark
- Midgetgolfbaan & speurtochten

**De
Voorst**
restaurant
partycentrum

- Familiedagen
- Bruiloften
- Personeels- en themafeesten
- Uitgebreide diners
- Vergaderingen
- Speel- en doepark
- Groepsaccommodatie

MIDDEN IN HET VOORSTERBOS

Leemringweg 29, Kraggenburg, Tel. 0527-25 24 83 - info@devoorst.nl - www.devoorst.nl

Noordpunt

Floor Koedam

Hoe goed voelt het vandaag ook weer
het oud-vertrouwde Schokland te bezoeken:
de rust, de ruimte, het weidse vergezicht.
Het stemt tot overpeinzen, denken, dromen –
en beelden komen boven, voor een gedicht.

Je hoort, als je goed luistert, nog het ruisen,
het bruisen van de oude Zuiderzee:
de golven beukend op de palen van de terp
de spanning rondom in haast tastbaar beven
van toen hier stormen woedden, zilt en zerp
en vele Schokkers moesten vrezen
voor have, goed en kwetsbaar leven.

Sluit, rusteloze dagjesmens, bezoeker,
als tijdreiziger uw ogen even –
hoor, hoe de meeuwen krijsen, schreeuwen
rond havenhoofd en vissersschuit,
waar netten drogen, zeilen klapp'ren bij het reven
in straffe, altijd rondomstaande wind.
De vissersvrouwen hangen wasgoed uit
en hier en daar roept er een kind.

Hier werd geleefd, ooit, maar vooral geleden –
hoe goed is het navoelbaar in het heden
voor wie hier mijmerend zijn ogen even sluit...

Schokland, 7 april 2013

Geschiedenis van kavel R11 vanaf november 1941 tot en met 1953

Evert de Boer (deel 2 uit 2)

In 1982, toen ik het gemengde landbouwbedrijf van mijn vader in de Noordoostpolder overnam schonk hij mij ook het archief dat van deze kavel aanwezig was. Vanaf 1952 was dit een zogenaamd Staats landbouwbedrijf (Later Bedrijven in Eigen Beheer). Soms ook Bleu Band bedrijven, dit vanwege het feit dat ze vanwege de herkenbaarheid een blauwe band om de dampalen kregen!). Begin jaren zeventig van de vorige eeuw werden ze veelal verpacht aan de toen zittende bedrijfsleiders.

Evert de Boer (1945) werd geboren in Pingjum (Gemeente Wonseradeel) in Friesland. Als zevenjarige jongen verhuisde hij in 1952 naar de Noordoostpolder. Zijn vader begon een boerderij bij Nagele met uitzicht op Schokland. In 1973 werd hij lid van de Vrienden van Schokland. Tot 2008 was hij voorzitter van deze vereniging.

Kavel R11 heeft een afwijkende maat, namelijk een lengte van 881 meter en een breedte van 275 meter.¹

Op 18 augustus 1941 begon de ontginning van het gebied waar R11 in ligt. Men begon met 100 mensen die uit de omgeving van de polder kwamen.

Het archief van R11 start in 1941 met het graven van sloten en greppels.

Oogstjaar 1942

Opzichter is W.H.W. Klink.

De kavel is dan al voorzien van greppels. De stukken tussen de greppels (voor ontwatering) noemt men akkers. De eerste akker is 16 meter breed. Er zijn 5 akkers van 15 meter breedte en 41 akkers van 7 meter breedte. Op deze 47 akkers werd op 20 april 1942 Zege haver (Zege = rasnaam van deze haver) gezaaid. (9.84 ha)

Bij de opmerkingen staat: gedeeltelijk in cultuur. De voorlopige kadastrale oppervlakte is 24.23 ha. Aftrek sloten en greppels is 2.75 ha.

Bij de toelichting van de oogst staat: Zege haver een goede opkomst. Plaatselijk erg verstoven, overigens een zwaar gewas met legeringsplekken. Gezicht² 20/8 gedeeltelijk met de hand en gedeeltelijk met de binder.³ Aan de klamp gereden 9 september. Kwaliteit graan matig met veel lichte korrels. Zaadopbrengst 2.200 kg/ha. Stro opbrengst 2.852 kg.

Bijzonder dat de eerste oogst al in 1942 plaats vond, dat terwijl de Noordoostpolder officieel op 9 september 1942 droogviel. Bijna 10 ha. werd ingezaaid dit kwam omdat het eerste deel van de kavel uit Blokzijlzand bestaat en veel hoger ligt dan de rest van de kavel. Het zand was erg stuifgevoelig en doordat het een

1. De standaard kavel afmeting zijn: 800 x 300 meter.

2. Een zeis met korte steel (handwerk).

3. Een machine die maaide en schoven maakte.

zwaar gewas was kwam door de wind legering voor.

Ten opzichte van de huidige situatie zou dit gewas op dezelfde plaats ongeveer 8000 kg/ha opbrengen en het stro 5 a 6000 kg/ha.

Oogstjaar 1943

Opzichter W.H.W. Klink.

Op 2 oktober 1942 werd op akker 1 t/m 47 Petkus winterrogge gezaaid. (10.58 ha)

Op 31 oktober 1942 werd op akker 48 t/m 102 Carstens wintertarwe gezaaid. (10.90 ha)

In de herfst van 1942 is de hele kavel geschikt om ingezaaid te worden.

In december kwam opzichter J. Löhrl als vervanger van Klink.

Op 10 november 1942 werd de akkers 48 t/m 53 doorgezaaid met Carstens wintertarwe.

Op 30 november 1942 de volgende opmerkingen:

Akker 1 t/m 47 twee keer geploegd.

Opkomst gedeeltelijk zeer hol, dit is te wijten aan de vele regen tijdens het opkomen van het zaad. Het geploegde was vooral slecht. Akker 48 t/m 53 weer doorgezaaid daar hier bijna niets meer stond. Opkomst rogge vrij goed. Dat het met het gewas tarwe niet goed gaat blijkt uit het volgende:

Op 26 maart 1943 werden de akkers 52 t/m 73 doorgezaaid met Blanca zomertarwe en de akkers 46 en 47 doorgezaaid met zomerrogge.

De akkers 1 t/m 47 werden als groenbemesting ingezaaid met Rode klaver. Dit werd met de zaaivool gedaan.⁴ Er werd 19 kg zaaizaad per hectare gezaaid. Na de graanoogst groeide de Rode klaver goed. In de herfst werd deze door de paarden afgeweid.

4. Had de vorm van een viool met (strijk)stok, d.m.v. de stok bracht men een schoep in beweging die het zaad verspreidde. Alleen geschikt voor fijne zaden.

Op de akkers 46 t/m 73 stond in de herfst nogal wat water dat tot plasvorming leidde. Ook waren er nogal wat greppels waar grond in gespoeld was.

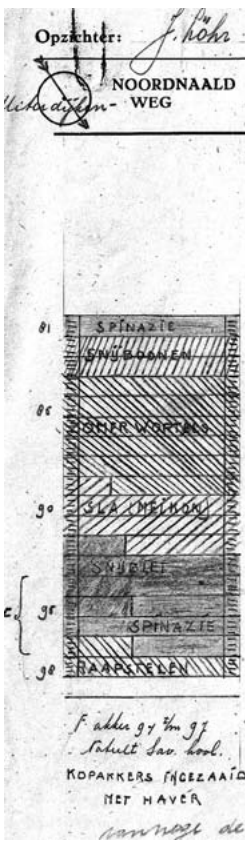
De oogst

De Petkus winterrogge werd gemaaid tussen 24 en 26 juli. In veldschelfjes⁵ gezet op 6 en 7 augustus. Aan de klamp⁶ gereden op 16 en 17 augustus. Het was een vrij goed gewas, al viel de opbrengst tegen. Carstens wintertarwe gemaaid 29 en 30 juli. In veldschelfjes gezet 13 augustus. Aan de klamp gereden 18 en 19 augustus. Voorop 'plekkerig en hol' achterop een normaal gewas.

De rogge bracht 2.368 kg/ha op en het stro 3.458 kg. De tarwe bracht 3.331 kg/ha op en het stro 3.839 kg.

Ook hier brengt de rogge maar een derde op van een huidige oogst, het stro brengt de helft op van wat nu gewoon is. De huidige tarweoogsten brengen nu 10.000/12000 kg/ha. op. Uiteraard zijn de huidige opbrengsten ook te danken aan het veredelen en kweken van nieuwe rassen. De hoeveelheid stro van tarwe is nu ongeveer 5.000 kg/ha. Dit komt vooral doordat men kweekt op kortere stengels. Ook spuit men tegenwoordig wel cyclocel die de afstand tussen de knopen in de stengel verkort. Veelal een maatregel als men denkt dat het gewas te zwaar dreigt te worden en gaat legeren. Het korte stro komt de capaciteit van de maaidorser ten goede.

5. Schoven werden, met de aren tegen elkaar gezet, vaak 6 of 8 x 2 stuks. Werd ook wel een hok genoemd. Bovenop werd vaak een dekschoof gelegd om inregenen te voorkomen.
6. Als het gewas droog was werd het op een grote klamp gezet. Leek op een superkraal uit Afrika. Doordat de onderkant van de schoven naar buiten gelegd werden kon deze niet inregenen. Vanuit deze schelf, mijt of klamp werd in de herfst of winter gedorsen.

Oogstjaar 1944

Kavel: ..

Voorl. kad. oppervlakte = 24,23 ha
 Af trek voor erven, greppels, enz. = 2,69 ..
 Totaal opp. Maaiveld = 21,54 ha

Gewas (hiernaast schematisch aangeven).
 Spinazie (Loh) 01, 35 t/m 37 0,56 ha
 Snijboonen Akk 82 t/m 83 0,33 ha
 zomerwortels .. 84 .. 89 = 1, = ..
 Sla (Melkoning) 89 .. 92 = 45 ..
 Snijbiet 92 95 = 45 ..
 Raapstelen .. 97 .. 98 = 25 ..
 Totaal = 3 = ha

TOELICHTING betr. oogst, kwal. enz.

Spinazie 1^e en 2^e jaar gezeurd, de
 andere variëteits ontbreken van
 nage de aanbidding van B. stiel
 bij de groei niet te langzaam.
 Snijboonen dicht gewas met goede
 plechtige planten, anders dikke
 van samenvatting. zomerwortels
 van goed gewas 2^e en 3^e jaar te
 dit gewasden regens geen opzet.
 sla (melkoning) was bes. 1. (melkoning)
 met wat een groei. snijbiet ontbreken
 vanwege de pellenstijg. Raapstelen 1e en 2e jaar gezeurd, resp. 1e en 2e jaar gezeurd

GRANEN ENZ.

Gewas	Datum oogsten	Totaal kg.		
		hooi	stro	soort
Spinazie (Loh)	1/2 t/m 2/2	5911		11.36
Snijboonen (Loh)	1/2 t/m 1/2	159		48
Zomerwortels	2/2 t/m 1/10	24.215		24.21
Sla (Melkoning)	1/2 t/m 1/2	1453	✓	3.21
Snijbiet (geen graan)	1/2 t/m 1/2	4700	✓	10.44
Raapstelen	2/2 t/m 2/2	2944	✓	34.53
Savoye hool (Loh)	1/2 t/m 1/2	10.490	✓	14.01

GRASLAND EN KLAVERS

Maand	Sneede	Hooi		Pinkenweidedagen	
		Totaal kg.	kg. per ha.	Totaal	per ha.
April					
Mei					
Juni					
Juli					
Augustus					
September					
October					
		Totaal:			

De Opzichter: *J. Löhr*

K 2661 - 20344 - N

Kaart Tuinbouw

Oogstjaar 1944

Opzichter J. Löhr.

De akkers 1 t/m 45 was Rode klaver (10.51 ha) 46 t/m 80 was Zege haver (7.43 ha) gezaaid op 23 maart 1944. Akkers 81 t/m 98 was tuinbouw (3.00 ha) en op akker 99 en 100 werd zomerrogge gezaaid, (0.60 ha) dit om stuiven van het zand tegen te gaan. Op 31 mei 1944 meldt Löhr het volgende:

De haver stond op 12 april boven de grond. Akker 46 t/m 56 iets geleden van de storm in week 18. Na de winter waren de akkers 46 t/m 81 slempgevoelig.⁷ In de Rode klaver stond nogal wat opslag van rogge. In akker 46 t/m 81 komen de onkruiden Duizendknoop, Kruiskruid en Klein hoefblad voor. Hoefblad werd bestreden met Phoraplant.

7. Door regenval sloeg de grond dicht en werd zuurstofarm.

(Nergens heb ik kunnen vinden welke stof dit was. EDB) Kruiskruid en Duizendknoop werden met de wiedzmachine bestreden. De Zege haver bracht 2019 kg /ha op. Het stro 2195 kg. De stuifrogge bracht 1167 kg /ha op en het stro 1147 kg. Eerste snede Rode klaver gemaaid op 6 en 7 juni en 15 juni op de ruiter⁸ gezet en op 19 juni aan de klamp gereden. Opbrengst 4.587 kg/ha. Op 5 en 6 juli tweede snede gemaaid en 21 juli op de ruiter gezet en 25 juli aan de klamp gereden. Opbrengst 1.849 kg/ha. Om klaver in een maagdelijk gebied te verbouwen werd het zaad geënt met stikstofminnende bacteriën.

8. Drie stokken aan de bovenkant scharnierend aan elkaar gezet. De stokken werden uit elkaar gezet. Ongeveer 60 cm van de grond zat een draad aan elke stok waar horizontaal een stok doorheen werd gestoken. Daarop werden erwten, gras of klaver te drogen gezet.

Vlinderbloemige planten vormen in de groei aan de wortels knobbeltjes die stikstof uit de lucht vastleggen. Bij het onderploegen komt deze stikstof vrij voor de planten die daar na verbouwd worden. Zo waren Koolzaad, Luzerne, en Rode klaver vaak het eerste gewas nadat er sloten en greppels gegraven waren. Vooral Koolzaad en Luzerne zijn planten die diep wortelen en die het 'rijpingsproces' van de grond bevorderen.

1944 Tuinbouwproducten

Totaal 3.00 ha.

Akkers 81,95 en 97 Scherpe spinazie.

Zaaidatum 16 maart t/m 5 mei 1944.

Akkers 82 en 83 Noordster snijbonen.

Zaaidatum 13 maart t/m 13 mei 1944.

Akkers 84 t/m 89 Amsterdamse bak (zomer)wortelen. Zaaidatum 28 maart t/m 29 juni 1944.

Akkers 89 t/m 92 Meikoningin sla.

Zaaidatum 23 maart t/m 25 mei 1944.

Akkers 92 t/m 95 Gewone groene snijbiet. Zaaidatum 23 maart t/m 25 mei 1944.

Akkers 97 en 98 Gewone groene raapstelen. Zaaidatum 20 maart t/m 12 april 1944.

Akkers 94 t/m 97 werd als nateelt⁹ Savoieikool geteeld.

Doordat er akkers doormidden werden gedeeld lijkt het dat ook op akker 96 deels spinazie en snijbiet hebben gestaan.

Dat er verschillende zaaidatums zijn is om te testen wat op deze grond de beste tijd was om te zaaien. (Zaaitijd proeven).

Opbrengsten tuinbouwproducten omgerekend per ha:

Spinazie 11.367 kg. Snijbonen 481 kg.

(Zomer)wortels 24.215 kg. Sla 3.228

kg. Snijbiet 10.444 kg. Raapstelen

34.539 kg. Savoieikool 14.013 kg.

9. Na oogst van een gewas kon nog een ander gewas geteeld worden in het zelfde jaar.

Als opmerking staat bij de tuinbouwproducten het volgende:

In de tuinbouwgewassen kwamen veel onkruiden voor zoals Meldesoorten en Vlotgras. Dit laatste wijst op erg natte grond. Het wieden gebeurde met mankracht door diverse wieders.

Spinazie. 1^e zaai geoogst, de verdere zaaisels onbruikbaar vanwege de aantasting van Bietenvlieg¹⁰ ook de groei was te langzaam.

Snijbonen. Slecht gewas met harde plekkerige peulen, ongeschikt voor consumptie.

Zomerwortelen. Een goed gewas 2^e en 3^e zaai te dik geworden, er is geen afzet voor, kwaliteit was goed.

Sla. Mislukt, geen groei.

Snijbiet. Onbruikbaar vanwege de Bietenvlieg.

Raapstelen. 1^e zaai geoogst, rest ging verloren door de Bietenvlieg.

Savoieikool. Als nateelt een matig gewas met kleine kooltjes.

Heel bijzonder is de teelt van tuinbouwgewassen achterop de kavel. Met 3 ha. een forse proef. Ook hier ziet men een minimale opbrengst van de meeste producten. Doordat het kleine perceeltjes waren is de invloed van het licht veel groter dan in een normaal veld gewas. Normaal gesproken zou de opbrengst door licht inval veel hoger moeten zijn. Na de proef volgt geen herhaling. Men weet kennelijk dat de grond niet voor alle gewassen geschikt is. Waarschijnlijk speelde ook het gebrek aan mankracht, machines en het massaal voorkomen van onkruid en ongedierte een grote rol.

10. Legt eitjes op de onderkant van bietenblad. De larven die uitkomen eten het bladmoes op.

Graanschelf.

Oogstjaar 1945

Opzichter J. Lörh.

Op 23 december 1944 werd op akkers 2 t/m 80 Petkus winterrogge gezaaid (14.48 ha).

Dit nadat Rode klaver werd ondergeploegd, de diepte van het ploegen bedroeg 13 cm. Er werden twee paarden voor de ploeg gebruikt. Het zaad was nog niet gekiemd toen het begon te vriezen.

De rest van de kavel lag braak. Daar meldt Lörh dat een deel van de kavel slempgevoelig is. Over onkruid schrijft hij: veel Kruiskruid, plaatselijk Vlotgras en matig Klein hoefblad. In de akkers 86 t/m 100 staat in de greppels Zeeaster. *(Hoogst waarschijnlijk is dit Moerasandijvie geweest. EdB)*

Kennelijk mislukte de winterrogge want op 28 maart 1945 werd er zomerrogge gezaaid op bijna de hele kavel (20.47 ha). De zomerrogge werd gezaaid met een 4 meter brede zaaimachine getrokken door paarden. Op de akkers 94 t/m 98 werden op 8 mei 1945 Groenkraag voederbieten gezaaid. Het land werd geploegd op 7 april met een trekker, de ploegvoor was 17 cm diep, daarna geëgd en gerold met Cambridge(rol).

Er waren in de gewassen de volgende onkruiden: Meldesoorten, Kruiskruid, Klein hoefblad en Akkerdistels. Er werd geen onkruid bestreden! Men kan zich voorstellen dat doordat er niet

gewied werd de opbrengst minimaal moet zijn.

Waar nu het erf is en de boerderij staat, was 10 are grond gereserveerd voor een plaats om te dorsen.

Toelichting op de oogst van de zomerrogge: gemaaid 1 t/m 6 augustus. Aan het hok gezet op 14 augustus. Gedorsen vanaf het land. Een slecht gewas met veel te fijn zaad. Dit vanwege te weinig grondbewerking (te dicht geslagen) en onvoldoende bemesting. Kwaliteit van de korrel slecht met veel schot¹¹ er in. Het stro kort en verweerd door het ongunstige oogstweer.

De rogge bracht 826 kg/ha op. Stro 1.975 kg/ha. *Men kan spreken van een misoogst!*

Toelichting op de oogst van de voederbieten: Geroid in week 44. Matig gewas, bieten van goede kwaliteit. Het gewas had zich beter ontwikkeld wanneer de verpleging voldoende geweest was. Tevens te weinig grondbewerking. Eveneens werd de groei geremd door Bietenvlieg, Bietenkevertje,¹² wortelbrand¹³ en vergelingsziekte.¹⁴ De opbrengst was 46.000 kg/ha. Door het natte land amper opbrengst dit kwam ook door de slechte verzorging / verpleging van de gewassen, te weinig bemesting, dichtslaan van de grond, dierlijke plagen en schimmelziekten. Maar ook het gebrek aan mankracht zo vlak na de oorlog speelde een rol. *Als men dit vandaag de dag zo zou doen dan traden dezelfde problemen op! De opbrengst van de bieten is, naar omstandigheden redelijk te noemen. De huidige opbrengsten variëren tussen de 75.000 en 90.000 kg / ha.*

11. Zaad dat nog in de aar zit en dan al kiemt.

12. Vreet gaatjes in de jonge wortels van de plant, die daardoor afsterven.

13. Veroorzaakt door een bodemschimmel.

14. Virussen die overgebracht worden door luizen.

Oogstjaar 1946

Opzichter J. Löhr.

Op 26 maart 1946 werd de hele kavel ingezaaid met Blanca zomertarwe.

Op 6 mei 1946 wordt als ondervrucht op de hele kavel gras B. mengsel¹⁵ gezaaid.

Voor het zaaïen waren er de volgende grondbewerkingen:

22 t/m 28 februari, Ploegen,

Vierschaarploeg met trekker. 18 cm diep.

21 maart, Eggen, Lichte scharniereg met trekker.

25 maart, Eggen, Met zware onkruidig¹⁶ met paarden.

26 maart, Zaaïen, 8 meter zaaimachine lichte zigzage¹⁷ met trekker.

1 mei, Rollen, Cambridg(e) rollen met paard.

5 mei, Eggen, Lichte zigzageg met paarden.

6 mei, Zaaïen, B. mengsel gras.

In een commentaar geeft hij ook de Productiewaarde (P.W.) van de grond aan.

Dit van de akkers 87 t/m 100 = P.W. 60
Dezelfde waarden gelden ook voor de kavels R9 t/m R19.

De akkers 1 t/m 51 = P.W. 40/45. 52 t/m 86 = P.W. 35/40.

De Blanca zomertarwe werd vanaf het land gedorsen tussen 9 en 16 september. De zaadopbrengst was 1.168 kg/ha. Van het stro 1.781 kg. De weersomstandigheden waren tijdens het maaien en dorsen zeer ongunstig, veel regen. Het gewas was matig tot slecht, het was voor tweederde voetziek.¹⁸

15. B. staat voor bepaalde soorten gras die in dit mengsel zitten.

16. Eg met vaste rechte tanden

17. Eg waarbij de vaste tanden in verstek stonden. Dit was meestal een lichte eg.

18. Hiervan zijn er een drietal: Tarwehalm-doder, Oogvlekkenziekte en Fusariumvoetziekte. Ze kunnen zorgen dat het gewas bij de wortels zwak wordt en omvalt.

Slechte korrels met deels schot er in. Stro was erg verweerd.

*Kleine Schelfjes
of Hokken.*

De kavel kon ook geclassificeerd worden als matig tot slecht. Uiteindelijk kwam dit later duidelijk naar voren door er een 4/6 groenverplichting op te leggen. Hieruit blijkt dat het bedrijf een zogenaamd 'gemengd' bedrijf werd. Naast een deel akkerbouw werd het grotendeels een veebedrijf. Dit moest op den duur een verbetering van de kavel geven. Men had een vooruitziende blik! Tegenwoordig is de verplichting van 4/6 groen verdwenen en is het sinds 2001 een akkerbouwbedrijf. Dit Productie Waarde cijfer (P.W.) was een indicatie om de hoogte van de pachtsom te bepalen. Theoretisch was 100 het hoogste P.W. cijfer. In het midden van de zeventiger jaren van de vorige eeuw heeft men dit P.W. cijfer afgeschaft. Bij het afschaffen lag het van R11 op 78.

Oogstjaar 1947

Opzichter J. Löhr.

De hele kavel bestaat dan uit grasland.

De akkers 1 t/m 73 werden tussen

1 en 7 juli gemaaid om in te kuilen.

(15.94 ha) Dit bracht 6.587 kg/ha op.

De akkers 74 t/m 100 werden gemaaid

in week 29. (4.40 ha) Dit deel werd

als hooi verkocht aan J.S. Bakker in

Noordwolde. Dit bracht 2.500 kg/ha

op.

Tussen 11 en 17 oktober werd de hele kavel gesleept met een weide eg getrokken door paarden. Tussen 25 en 27 november werd er nog een keer gemaaid.

Kennelijk zijn voor die tijd runderen ingeschaard.¹⁹ Dit kan ik echter niet in het archief terug vinden. Het is vrijwel onmogelijk dat men op die datum nog gras gemaaid heeft.

Oogstjaar 1948

Opzichter C. Oomen.

Er wordt op de daarvoor bestemde papieren alleen gemeld dat de hele kavel als grasland verhuurd is.

Oogstjaar 1949

Opzichter wordt niet genoemd.

De hele kavel is verhuurd als grasland.

Oogstjaar 1950

Opzichter D. Hanson.

Ook in dit jaar is de gehele kavel grasland. Op 21 maart heeft men met een Fordson trekker met ketting weidesleep alle grond langs de greppels over het

land verdeeld. De Productie Waarde van de grond is 50. Er werd 5.0 ha gehooïd en van de ruiters verkocht, dit was 6000 kg. De 1^e snede werd ingekuuld, en bracht 38 m³ op. De 2^e snede bracht 24 m³ op. Daarnaast werden er pinken ingeschaard. Dit waren er bijna 2 per ha.

In de herfst van 1950 wordt de kavel gedeeltelijk gediëpploegd en gedeeltelijk gedraineerd. De te bebouwen oppervlakte is nu iets meer dan 23 ha. Dit vanwege het dicht maken van de greppels.

Oogstjaar 1951

Opzichter J. Stellingwerf.

Op 11 mei wordt er 8.95 ha gras gezaaid en op 23 mei 14.28 ha Hopperups.²⁰ Deze staat op het achterste deel van de kavel. Ook is er 3.0 ha stuifhaver gezaaid. Vanwege het verwijderen van de greppels is er nog geen nieuwe kavelkaart aanwezig en is onbekend waar dit gestaan heeft. Het grasland is in tweeën gedeeld en daar lopen pinken in. Onbekend wat er met de Hopperups gebeurde.

19. Vee, vaak jongvee van verschillende boeren die in een gemeenschappelijke weide kwamen.

20. Is een klaversoort. (Vlinderbloemige)

Foto woonhuis/
boerderij
Fam. Fokkens.
Augustus 1952

Men is begonnen met de bouw van de boerderij en het woonhuis. De oppervlakte van het erf is 10100 m².

Oogstjaar 1952

Opzichter J. Stellingwerf. Deze draagt het over aan P. Fokkens, deze wordt bedrijfsleider. Het bedrijf wordt verpacht. Het is dan een zogenaamd Staats(landbouw) bedrijf. Later krijgt dit de naam Bedrijven in Eigen Beheer. *Op het bedrijf was plaats voor 16 melkkoeien en voor 7 Vaarzen/ pinken.²¹ Daarnaast was er plaats voor kalveren. In de bijshuur waren er 3 hokken voor varkens met een plaats voor het koken van voedsel (voeraardappelen) voor deze dieren. Daarnaast waren er vier paardenstallen. Naast de bedrijfsleider waren er twee vaste medewerkers in dienst. Bij het bedrijf hoorde een zogenaamde arbeiderswoning waar de eerste arbeider in woonde.* Er wordt geklaagd dat er nog steeds geen nieuwe kavelkaart is.

21. Voor de eerste keer een kalf gekregen of drachtig van een kalf.

Het voorste deel van de kavel is grasland. (8.95 ha) Op oktober 1951 wordt er wintertarwe gezaaid van het ras Heine VII.(3.06 ha)

Het wordt merkbaar dat er een gewone exploitatie van een landbouwbedrijf komt want er verschijnen meer gewassen naast de exploitatie van grasland:

Suikerbieten-Kuhn, 1.10 ha.,
Opbrengst: 52.700 kg/ha.
Suikerbieten-Kleinwansleben, 1.10 ha.,
Opbrengst: 52.700 kg/ha.
Voederbieten-Groening, 0.70 ha.,
Opbrengst: 80.000 kg/ha.
Aardappel-Bevelander, Opbrengst
38.700 kg/ha.
Aardappel-IJsselster, Opbrengst 40.000
kg/ha., De oppervlakte aardappels was
totaal 2.63 ha.
Erwten-Rondo, 2.56 ha., Opbrengst
2.700 kg/ha., Stro 2.300 kg/ha.
Haver-Marne, 1.70 ha., Opbrengst
4.800 kg/ha., Stro 4.000 kg/ha.
Zomertarwe-Peko, 0.75 ha., Opbrengst
4.000 kg/ha., Stro 5.700 kg/ha.
Wintertarwe-Heine VII, 3.06 ha.,
Opbrengst 4.950 kg/ha., Stro 5.300 kg/
ha.

*De huidige situatie
van de boerderij*

Oogstjaar 1953.

Bedrijfsleider P. Fokkens.

Grasland totaal 14.28 ha.

Wintertarwe-Heine VII., Opbrengst
3.300 kg/ha., Stro 4.000 kg/ha.

Haver-Marne, Opbrengst 3.700 kg/ha.,
Stro 2.300 kg/ha.

Erwten-Rondo, Opbrengst 2.900 kg/ha.
Stro 2.400 kg/ha.

Suikerbiet-Kuhn, Opbrengst 53.000 kg/
ha. 16% suiker.

Suikerbiet-Kleinwansleben, Opbrengst
53.000 kg/ha. 16 % suiker.

Voederbieten-Alpha, Opbrengst
100.000 kg/ha.

Aardappel-Eigenheimer, Opbrengst
33.000 kg/ha.

Aardappel-IJsselster, Opbrengst 37.000
kg/ha.

*Hoe groot de percelen en geteelde
oppervlakte waren is onbekend.*

*Uiteraard zal dit artikel mensen die
niet uit de landbouw komen minder
aanspreken. Historisch gezien is het
geweldig dat tot in details beschreven
is hoe een kavel als R11 stapje voor
stapje in cultuur is gebracht.
Voor de duidelijkheid heb ik
verscheidene zaken niet opgenomen
en me beperkt tot hoofdzaken.
Hoeveelheden kunstmest, grond-
bewerkingen, wieden en de tijdstippen
waarop dit gebeurde heb ik zoveel
mogelijk vermeden. Het blijft
bewonderenswaardig dat men vooral in
de oorlogstijd nog zoveel heeft kunnen
presteren met de beperkte middelen
van toen.*

###

Huns away, dyke okay!

De Duitse plannen om aan het eind van de Tweede Wereldoorlog de Noordoostpolder onder water te zetten en wat daarop volgde.

2. De dijk ondermijnd en de pogingen een ramp te voorkomen

2.1 Ondermijning en springstoffen

Zoals zoveel gebieden die in Nederland in het laatste oorlogsjaar door de Duitsers met inundatie werden bedreigd, zo kwam dit zwaard van Damocles ook boven de Noordoostpolder te hangen. In augustus 1944 werden door een aanneembedrijf uit Kampen, in opdracht van de bezetter, diepe gaten gegraven in de Noordoostpolderdijk, vlak bij Friesesluis tegenover Lemmer. De bedoeling was om in deze gaten t.z.t. explosieven aan te brengen om daarmee de dijk op te blazen en de Noordoostpolder onder water te laten lopen. Over de vraag waarom de Duitsers dit deden komen wij straks te spreken.

Voorlopig lieten de Duitsers het bij het graven van de gaten. De benodigde explosieven werden pas later, in het voorjaar van 1945, aangevoerd en opgeslagen in een bergplaats vlak bij de dienstwoningen op Friesesluis. Over de precieze hoeveelheid en de aard van die springstoffen lopen de getuigenissen uiteen. Wel zijn alle betrokkenen het er over eens dat het om een flinke hoeveelheid ging. Wat betreft die hoeveelheid het volgende. Nijenhuis had het in juli 1945 over 3000 pond. Knipmeijer sprak in september 1945 van 3000

kilo. Soetendal noemde twintig jaar later, in een interview in 1985, geen exacte hoeveelheden, maar sprak van een ‘enorme hoeveelheid’ en vertelde: “zoveel als de Duitsers in de dijk hadden willen douwen dat was een vracht hoor”. Weer vijf jaar later zei hij, in een ander interview, dat het ‘spul’ verpakt zat in een twintigtal vaten, “mooie kartonnen vaten met houten banden er om heen.”

Over de aard van de springstoffen bestaan er twee getuigenissen die echter niet afkomstig zijn van specialisten op dit gebied. S.Kuipers, tijdens de oorlog opzichter bij de Dienst der Zuiderzeewerken en belast met het onderhoud van de dijk bij Friesesluis, verklaarde in 1964 dat de springstof naar zijn mening bestond uit ‘trottyl’. Soetendal vertelde later

Pieter Korver (1937) is historicus en publicist. Hij is onder andere bekend van publicaties over de Calicotsweverij en de visserij op Schokland.

Een groep greppelaars schaftten bij hun draagbare schuilhut ergens tijdens de ontginning van de Noordoostpolder. Bron: Nieuw Land/

dat het ‘net griesmeel was, misschien picrinezuur’, in het water gegoooid ‘zonk het’. Overigens gebruikten de Duitsers voor het opblazen van de dijk van de Wieringermeer onontplofte Engelse en Amerikaanse vliegtuigbommen.

Uiteraard brachten de Duitse voorbereidingen voor het opblazen van de dijk schrik en ontsteltenis teweeg in en rond de Noordoostpolder. Vooral natuurlijk onder de, in die tijd gelukkig nog schaarse, bevolking van de polder. Men hield er vanaf augustus 1944 serieus rekening mee dat de Duitsers uiteindelijk hun plannen ook ten uitvoer zouden brengen. Zo vertelde Anne Schouwstra, die in 1943 in de polder was komen wonen, in een speciaal bevrijdingsnummer van het blad *De Noordoostpolder* uit 1995: “we hadden een grote trekkar klaar staan voor het geval we moesten vluchten, er was immers gevaar voor overstroming als Duitsers de dijk doorstaken. We hadden drie kleine kinderen. Met fietsen en de kar met onze spullen wilden we zo snel mogelijk weg zijn.” Ook de *Directie van de Wieringermeer* (Noordoostpolderwerken) was uiteraard de schrik om het hart geslagen. Al het werk in de

Foto van Bert Knipmeijer achter zijn bureau in Kampen gefotografeerd door J.U. Potuijt de fotograaf van de Directie Wieringermeer. Bron Nieuw Land,

Noordoostpolder dat tot dan toe was verricht, het graven van de ontelbare sloten en kanalen, het aanleggen van de wegen, het bouwen van boerderijen en woonhuizen, alles zou in één klap verloren gaan. Vandaar dan ook dat, onmiddellijk na het ondergraven van de dijk tot aan de bevrijding toe, voortdurend plannen werden beraamd en maatregelen genomen om het gevaar van het onder water zetten van de polder zoveel mogelijk te keren. Al die activiteiten kan men verdelen in twee groepen. Enerzijds die welke in en vanuit Zwolle en Kampen werden ondernomen. Anderzijds de activiteiten die in Lemmer werden ontplooid, de plaats die het dichtst bij de ondermijnde dijk lag. Eerst gaan we het over de Zwolse en Kampense kant hebben.

2.2 Verzetsactiviteiten vanuit Zwolle en Kampen

De maatregelen van DWM en ZZW

Al spoedig na het bekend worden van de Duitse activiteiten bij Friesesluis werden er besprekingen gevoerd tussen de *Directie van de Wieringermeer*, de *Directie van de Dienst der Zuiderzeewerken*, die verantwoordelijk was voor aanleg en onderhoud van de dijken, en enige aannemers die actief waren in de polder. Ook Knipmeijer nam als commandant van de BS in de Noordoostpolder aan de besprekingen deel. Men sprak af zoveel mogelijk hulpmiddelen aan te voeren bij de bedreigde plek, zoals sleepboten, bakschuiten geladen met puin, draglines etc., zodat men de gaten weer snel zou kunnen dichten nadat die in de dijk zouden zijn ontstaan. De uitvoering van die plannen bleek echter niet mogelijk gezien het gebrek aan materieel waarmee men in dat laatste oorlogsjaar te kampen had.

Bovendien was er in de polder na de grote razzia van 17 november 1944 nauwelijks meer personeel aanwezig om de noodzakelijke werkzaamheden uit te kunnen voeren. Men kan zich trouwens ook afvragen of de Duitsers, op het moment dat ze de polder werkelijk onder water hadden willen zetten, lijdzaam zouden hebben toegekeken bij de uitvoering van de hierboven genoemde tegenmaatregelen. Dat alles zal dan ook de reden zijn geweest dat de illegaliteit onder leiding van Knipmeijer heel andere plannen ging smeden.

Maatregelen van het Kampens verzet

Eén van die plannen zou zijn geweest het vragen van geld aan de regering in Londen – Knipmeijer spreekt van ‘Engeland’ – ten einde daarmee Duitse officieren om te kopen. Dit ietwat fantastisch klinkende verhaal wordt ons verteld door Knipmeijer zelf in zijn rapport van september 1946. ‘Engeland’ ging op het verzoek van Knipmeijer c.s. in en met een speciale dropping zou f 200.000,- worden afgeworpen, zo vermeldt Knipmeijer. Helaas werd volgens hem ‘het vliegtuig’, waarmee het geld werd vervoerd, ‘jammerlijk afgeschoten boven de Zuiderzee’. Een tweede dropping van f 150.000,- die plaats vond bij Heino, slaagde wel. Maar dat geld viel later bij een Duitse inval in Zwolle in handen van de bezetter. Knipmeijers verhaal werd zo’n veertig jaar later alleen nog ondersteund door Elzenga, die in een interview vertelde dat hij na de oorlog had gehoord dat een vliegtuig met “een of twee ton” aan boord in het IJsselmeer was verdwenen. “Daarom moet die Markerwaard maar drooggelegd worden”, zo voegde Elzenga er gekscherend aan toe, wat bij mij de indruk wekt dat Elzenga toen zelf ook

niet al te veel meer van dit verhaal geloofde. Wat er van dit plan ook waar mag zijn geweest, het heeft in ieder geval geen verdere gevolgen gehad.

De bezoeken van Siebrand aan Jähle in Lemmer

Dat was niet het geval met een ander plan van het verzet o.l.v. Knipmeijer. Dat plan draaide ook om het omkopen van Duitse officieren, maar dan niet met geld maar met ‘drank en rokerij’. Voor deze plannen had men de Duitse officier Fritz Jähle op het oog, door Knipmeijer aangeduid als de ‘commandant van de Duitsers te Lemmer’. Voordat hij in Lemmer werd geplaatst was Jähle commandant geweest in Kampen. Om Jähle te benaderen werd de Kampense drankhandelaar Jan Willem Siebrand ingeschakeld, die een goede bekende was van zowel Knipmeijer als Jähle. Over de episode waarin Siebrand moest proberen om Jähle te bewerken bestaan drie documenten van twee nauw bij de zaak betrokkenen. Alle drie dateren zij van kort na de oorlog. Het vroegste is een officiële verklaring van Knipmeijer en Nijenhuis over Siebrands rol in de oorlog, die zeer kort na de bevrijding is opgesteld, en wel op 28 april 1945. Het tweede document is een verklaring van Nijenhuis van enkele weken later, van 2 juli 1945. Het derde is een officieel rapport van Knipmeijer over “het behoud van de Noordoostpolder” van 12 september 1946.

*Een groep greppelaars schept een dichtgestoven greppel weer open bij de aanleg van de Noordoostpolder onder het toezien ook van de opzichter.
Bron: Nieuw Land*

De eerste van de pogingen van Siebrand om Fritz Jähle in Lemmer te bewerken is uitgebreid beschreven in het document van Nijenhuis van 2 juli 1945. Nijenhuis was naar eigen zeggen een directe getuige van deze gebeurtenis, omdat hij Siebrand bij dit bezoek aan Jähle in Lemmer vergezelde. Nijenhuis schrijft dat Siebrand en hij op een maandagmorgen om negen uur naar Lemmer zijn vertrokken om Jähle op te zoeken. Na aankomst op diens hoofdkwartier werd eerst een tijdje over Jähles tijd in Kampen gepraat. Siebrand 'stak' Jähle daarbij 'een veer op de hoed' door diens altijd zo 'rustige optreden' in Kampen te prijzen. Daarna werd er een borrel gedronken, 'expres maar één', zo vermeldt

*J.W. Siebrand
gefotografeerd door
Henk de Koning,
Journalist De
Koning schreef in
2012 het boek "De
zaak Siebrand".*

Nijenhuis nadrukkelijk, om vervolgens gedrieën een kijkje te gaan nemen op de ondermijnde dijk bij Friesesluis, waar overigens niemand meer mocht komen. Om een bezoek aan uitgerekend deze plek te rechtvaardigen had Siebrand, zo schrijft Nijenhuis, een list verzonnen. Hij had Jähle verteld dat een goede bekende van hem, dr. Schröder te Amsterdam, hem had verzocht polshoogte te nemen bij de haven van Lemmer, voor het geval Schröder van die haven gebruik zou willen maken bij een eventuele vlucht uit Holland. Eenmaal op de dijk gekomen had Siebrand tegen Jähle gezegd dat het laten springen van de dijk toch wel 'grote zonde' was, dat het hier 'absoluut niet om een militair doel' ging, dat het 'jereinste vernieling' zou zijn, dat de 'naoorlogse voedselvoorziening' van Nederland ernstig in gevaar zou komen enz. Jähle mocht daar, zo vervolgde Siebrand, 'als mens' nooit aan meewerken en ter wille van hun vriendschap zou hij e.e.a. moeten weigeren, 'desnoods ondanks bevel'. Kennelijk wist Siebrands pleidooi een gevoelige snaar bij Jähle te raken, want, aldus Nijenhuis, Jähle 'beloofde het niet te zullen doen'. En mocht het onverhoopt toch zover komen dan zou hij twee etmalen van tevoren een waarschuwing laten geven. Bovendien vertelde Jähle dat hij verkering had gekregen met een Fries meisje en dat hij mede daarom na de oorlog in Nederland wilde blijven. Waarop Siebrand hem de verzekering gaf dat, als de polder gespaard zou blijven, hem dit na de oorlog als krijgsgevangene zeker zou helpen. Daarna keerde men terug naar het kantoor van Jähle en om vijf uur aanvaardden Siebrand en Nijenhuis de terugtocht naar Kampen. Maar niet nadat Siebrand nog de 'nodige' drank en sigaren voor Jähle had

achtergelaten. Tot zover het verslag van Nijenhuis van 2 juli 1945. De kanttekening die Knipmeijer bij het verslag van Nijenhuis maakt is dat Jähle bij die eerste ontmoeting in Lemmer niet met zoveel woorden beloofd had om de dijk niet te laten springen, maar dat hij slechts had toegezegd 'langzaam te zullen laten werken' bij de verdere voorbereidingen van het opblazen van de dijk.

Na dat eerste bezoek van Siebrand en Nijenhuis aan Jähle zijn er volgens Nijenhuis nog meerdere bezoeken van Siebrand aan Jähle gevolgd om hem aan zijn belofte te herinneren. Of Nijenhuis bij die latere bezoeken ook aanwezig was wordt door hem niet vermeld. Eén van die bezoeken van Siebrand zou nog ongeveer een week vòòr de bevrijding plaats hebben. Op 10 april 1945, of daaromtrent, was Siebrand weer op weg gegaan naar Lemmer. Bij Hasselt echter werd zijn auto door een Geallieerd vliegtuig beschoten, waarbij hij 'ternauwernood aan de dood ontsnapte'. Ook door Knipmeijer werd dit voorval vermeld. Hij schrijft dat Siebrand 'ondanks felle jagerbeschieting, welke in het voorjaar van 1945 schering en inslag' was, toch met een 'auto vol drank en sigaren' op weg naar Lemmer was gegaan, maar zijn auto werd bij Hasselt 'finaal in puin geschoten'. De inzittenden van het voertuig hadden het er echter wonder boven wonder levend van af gebracht. Daarna zou Siebrand nog telefonisch contact hebben opgenomen met Jähle en hem nogmaals hebben 'doen beloven' dat de dijk niet zou worden opgeblazen.

Jähle had echter één voorwaarde verbonden aan zijn belofte. Die voorwaarde hield in dat een eventuele Geallieerde aanval op de Noordoostpolder slechts vanuit het noorden, via Lemmer, mocht plaats vinden. Mochten de Geallieerde troepen

daarentegen de Noordoostpolder vanuit het zuiden binnendringen en daarvandaan naar het noorden oprukken in de richting van Lemmer, dan zou hij niet meer in staat zijn die belofte te houden en was hij genoodzaakt de polder onder water te zetten. Bij een aanval op Lemmer vanuit het noorden zou hij altijd kunnen zeggen dat hij niet meer de tijd had gekregen om de dijk op te blazen.

De rol van Siebrand in de oorlog

Wie was Jan Willem Siebrand die volgens Knipmeijer en Nijenhuis de Duitse commandant in Lemmer zo ver had gekregen te beloven dat hij de Noordoostpolder, zo veel als in zijn vermogen lag, zou sparen? Die Siebrand vertoonde indertijd een zeer tegenstrijdig beeld. Aan de ene kant was hij voor iedereen de eigenaar van een gerenommeerde Kampense drank- en sigarenhandel die dikke maatjes was met hooggeplaatste functionarissen onder de Duitse bezetters en die flink aan hen verdiende. Dat bezorgde hem uiteraard veel vijanden in Kampen. Om van dat laatste een voorbeeld te geven. Elzenga, die we hierboven ontmoet hebben als een van de mannen van het verzet uit de groep van Knipmeijer, en dus iemand die goed op de hoogte moet zijn geweest van Siebrands rol in het verzet, toonde zich veertig jaar na dato, tijdens een interview, nog verbolgen over

*Gemaal Smeenge bij Vollenhove bij het droogvallen van de Noordoostpolder.
Bron: internet.*

Siebrands vriendschappelijke omgang met de Duitsers. Zo vertelde hij aan zijn interviewster dat hij Siebrand en Rauter op het stationsplein in IJsselmuiden een keer samen had gezien, er aan toevoegend: “dat ben ik niet vergeten”. En op de bandopname van het interview is een vrouwenstem op de achtergrond hoorbaar – waarschijnlijk mevrouw Elzenga – die op dat moment zegt: “je kon niet op de zaak [van Siebrand] komen of er zaten Duitsers”.

Maar aan de andere kant was er, en dat was uiteraard niet aan iedereen bekend, de verzetsman Siebrand die in die hoedanigheid volgens sommigen een respectabele staat van dienst heeft opgebouwd. Zo was hij volgens Knipmeijer een “van de belangrijkste medewerkers bij de verzetsbeweging die menig prachtig stuk verzetswerk op zijn naam had staan”. En volgens Nijenhuis had Siebrand ‘de gevaarlijkste opdrachten uitgevoerd’. Winkel noemde hem “een belangrijke steunpilaar van het landelijke verzet in het algemeen en het Overijsselse in het bijzonder”.

Van zijn concrete verzetsdaden c.q. het verlenen van hand- en spandiensten aan het verzet, waarbij hij gebruik maakte van zijn goede Duitse connecties, zijn vooral te noemen het vrij krijgen van door de Duitsers gearresteerde

verzetsmensen. Zo ligt er in het Kampens archief een schriftelijke verklaring, gedateerd 7 mei 1945, van een drietal personen die verklaarden dat zij waren gearresteerd door de SD wegens hulp aan het verzet en dat Siebrand, met succes, alles in het werk had gesteld hen weer vrij te krijgen. Bovengenoemde feiten zijn gebaseerd op getuigenissen van de direct betrokkenen zelf. Door Stolk en Winkel worden van Siebrands verzetsactiviteiten verder nog genoemd het doen bevrijden van gevangenen uit kamp Amersfoort en van de Kampense theoloog Klaas Schilder en, helaas niet geslaagde, pogingen om lieden vrij te krijgen die na grote razzia in de Noordoostpolder van november 1944 in Meppel waren opgesloten. Voorts zou Siebrand de informatie die hij bij zijn Duitse relaties opving regelmatig doorspelen aan het verzet. Tenslotte zou Siebrand, die tot het eind van de oorlog kon beschikken over een auto, benzine en ‘papieren die iedere Duitse militair de hakken tegen elkaar deed knallen’ (de opmerking is van Winkel) behulpzaam zijn geweest bij het vervoer van verzetsmensen, van piloten van neergeschoten geallieerde vliegtuigen, van een vanuit Engeland in Nederland gedropte officier van het Nederlandse leger en van wapens voor het verzet.

Daarop zeggen anderen weer: hij heeft inderdaad wel veel gedaan voor het verzet, maar dat was pas laat in de oorlog; pas toen hij zag dat het fout ging voor de Duitsers is hij omgeslagen en ging hij in het verzet. De man was dus een opportunist. Het merkwaardige is dat dat ook wordt beweerd door drie belangrijke leden van de verzetsgroep van Knipmeijer: Nijenhuis, Soetendal en Elzenga, alle drie lieden die van Siebrands verzetsrol op de hoogte moeten zijn geweest. Van hen was vooral Nijenhuis goed bekend met

Beeld van de Noordoostpolder aan het vroege begin. Er werd riet gezaaid, na de oorlog onder andere uit vliegtuigen, om het stuiven van zand tegen te gaan. Het hier en daar manshoge riet bood een enorm goede schuilplaats voor mensen die uit de handen van de Duitse bezetter wilden blijven. Bron: Nieuw Land.

Siebrand, aangezien zijn zuster vanaf 1929 ‘procuratiehoudster’ op de zaak van Siebrand was, zodat hij, zoals hij dat zelf uitdrukte, ‘een goede ingang’ had bij Siebrand. Volgens Nijenhuis had Siebrand tijdens de oorlog ‘aanvankelijk rekening gehouden met een Duitse overwinning’. Wat dat betreft vond Nijenhuis hem ‘een echte zakenman.’ Maar toen het vanaf 1942-’43 minder goed ging voor de Duitsers is Siebrand zich ‘aan de andere kant gaan zetelen’, heeft hij ‘de illegaliteit in huis gehaald’ om ‘zich veilig te stellen.’ Maar toen heeft hij dan ook weer ‘ontiegelijk veel gedaan’, zo moest Nijenhuis ook toegeven. Volgens Soetendal, die eveneens verklaarde Siebrand ‘heel goed’ te hebben gekend, wilde Siebrand ‘van twee walletjes eten.’ En als Duitsland de oorlog gewonnen had dan had Siebrand ‘goed gezeten.’ Soetendal heeft het dan ook geen goed idee gevonden om Siebrand na de oorlog toe te laten tot de vereniging van oud-verzetsstrijders in Zwolle. Wel had hij na de oorlog een getuigenis ten gunste van Siebrand afgelegd, maar dat was omdat deze uiteindelijk ook goede dingen had gedaan. We zien dus ook bij Soetendal heel duidelijk hoe Siebrand, ook voor de direct betrokkenen, een ‘omstreden’ figuur (het woord is van Soetendal) is gebleven. Elzenga was korter en bondiger in zijn oordeel over Siebrand. Hij noemde hem ‘een lid van de EKWW : Eerst Kijken Wie Wint’. En volgens hem was Siebrand pas na Dolle Dinsdag (5 september 1944) omgeslagen.

Door Winkel, wordt het collaboreren van Siebrand met de Duitsers gerelativeerd en de bewering dat Siebrand zich pas vrij laat in de oorlog aan de goede kant zou hebben geschaard bestreden. Volgens hem ging Siebrand al vrij vroeg met Knipmeijer in het verzet samenwerken en wel al

vanaf 1942. Toen al nam Knipmeijer contact op met Siebrand met de vraag of hij zijn goede connecties met de Duitsers wilde aanwenden ten dienste van de ondergrondse. Siebrand zou hier positief op hebben gereageerd. Kijken we echter naar de activiteiten van Siebrand voor het verzet, die enigszins met zekerheid te dateren zijn, dan vinden we als vroegste datum maart 1944, toen Siebrand Knipmeijer vrij wist te krijgen uit de gevangenis in Arnhem. De volgende datum is september 1944 als Siebrand Knipmeijer voor de tweede keer uit Duitse gevangenschap weet los te praten en van november 1944 dateren zijn pogingen om lieden die waren opgepakt bij de grote razzia in de Noordoostpolder van die maand vrij te krijgen.

Als we alleen op die gegevens afgaan, dan is Siebrand inderdaad vrij laat met zijn verzetsactiviteiten begonnen. Maar geldt dat ook niet voor een groot deel van het Nederlandse verzet? Ook Knipmeijer werd pas relatief laat actief in de meer militante illegaliteit. Aanvankelijk beperkte hij zijn rol tot het laten onderduiken van mensen in de Noordoostpolder door hen daar een arbeidsplaats te bezorgen. Verder dan dat wilde Knipmeijer aanvankelijk niet gaan. Hij wilde zijn bovengrondse, officiële werk zo lang mogelijk voortzetten omdat hij dacht zo meer te kunnen bereiken.

Polderwerkers op weg naar de plek waar ze moesten werken. Behalve hun koffer met spullen hebben ze allemaal een schep vastgebonden aan het frame van hun fiets.

Bron: Nieuw Land.

*Veel polderwerkers kwamen bij Ramspol met een pontveer naar de in aanleg zijnde Noordoostpolder nadat ze eerst in Kampen bij het kantoor van de Directie Wieringermeer (Noordoostpolderwerken) hun werkvergunning (Ausweis) hadden opgehaald.
Bron: Nieuw Land.*

Verder stelt Winkel – als dat al een excuus is – dat Siebrand de ‘vriendschap’ met de Duitsers niet actief zou hebben gezocht. Ze was op hem toegekomen omdat hij nu eenmaal groothandelaar in drank en sigaren was. Tijdens de bezetting immers kwamen Duitse officieren ‘als vliegen op de stroop’ af op alles wat brouwer, distilleerder en wijnhandelaar was. Aanvankelijk zou Siebrand, nog steeds volgens Winkel, ook niet goed raad hebben geweten met deze bedenkelijke belangstelling van Duitse zijde, maar ‘al spoedig’ zou hij begrepen hebben dat hij ook een nuttig gebruik kon maken van deze relaties.

Hoe het ook zij, het enige dat zeker is, is dat Siebrand een dubbelrol heeft gespeeld tijdens de oorlog. Er was voor iedereen zichtbaar de ‘foute’ Siebrand. En er was, maar dan in het verborgene, de ‘goede’ Siebrand. En het was deze januskop die hem na de oorlog tot een tragische figuur zou maken, wat al direct na de bevrijding zou blijken.

Siebrands lotgevallen na de oorlog

Want meteen na het vertrek van de Duitsers uit Kampen op 17 april 1945 werd Siebrand opgepakt, zo wordt ons verteld door Nijenhuis. Nijenhuis vermoedde dat Siebrand

was aangegeven door een Kampense illegale groepering, die geen banden had gehad met de groep van Knipmeijer. Meteen nadat Nijenhuis van Siebrands arrestatie had vernomen riep hij de hulp in van een zwager van hem, die toevallig bij de ‘secret service’ werkzaam was. Getweeën gingen zij op zoek naar Siebrands verblijfplaats en na een aantal omzwervingen kwamen zij uiteindelijk terecht in Colmschate bij Deventer. Daar troffen zij ‘een kaal geschoren’ Siebrand aan, ‘achter prikkeldraad.’ Nijenhuis deed een goed woordje voor Siebrand bij de kampcommandant in Colmschate (Nijenhuis spreekt hier van de ‘Lagerkommandant’!) en nu was het Siebrands beurt om op voorspraak van een ander bevrijd te worden. Echter naar Kampen teruggekeerd vond hij daar ‘zijn huis verzegeld en zijn gezin op straat gezet’. Een tijd later werd Siebrand weer opgepakt op beschuldiging van collaboratie met de vijand en het geïncasseerd hebben van oorlogswinsten. In afwachting van zijn proces voor de Economische Rechtbank in Rotterdam werd hij op vrije voeten gesteld, maar zijn onderneming werd onder beheer geplaatst. Siebrand werd uiteindelijk vrijgesproken en het beheer over zijn zaak werd opgeheven. Volgens Nijenhuis heeft Siebrand na de oorlog ook nooit een Nederlandse onderscheiding gekregen voor zijn verzetswerk. Wel kreeg hij er één van de Amerikanen, i.c. van Eisenhower, aldus Nijenhuis, maar die waren volgens hem dan ook niet goed op de hoogte geweest Siebrands dubbelrol in de oorlog. Rest mij tenslotte te vermelden dat ook na de oorlog Knipmeijer en Siebrand nauw met elkaar bleven samenwerken. Knipmeijer vertrok zelfs bij de *Directie van de Wieringermeer* en trad als vertegenwoordiger in dienst bij Siebrand.

2.3 Verzetsactiviteiten vanuit Lemmer

Niet alleen in Zwolle en Kampen werden vanaf augustus 1944 stappen ondernomen om het opblazen van de dijk bij Friesesluis door Duitsers te voorkomen. Ook in Lemmer, dat als gemeente geen onderdeel van de Noordoostpolder vormde, maar dat wel het dichtst bij Friesesluis en de ondermijnende dijk gelegen was, werden door het verzet aldaar pogingen aangewend om de boze plannen met de dijk zo veel mogelijk te dwarsbomen. In Lemmer volgde men daarbij echter een heel andere tactiek dan in Kampen. In eerstgenoemde plaats zochten vertegenwoordigers van het verzet contact met een aantal bij de Duitse Wehrmacht ingelijfde Poolse hulpsoldaten die op Friesesluis waren gelegerd en die daar tot taak hadden het bewaken van de sluis, het gemaal Buma en het ondermijnende deel van de dijk van de Noordoostpolder.

De samenwerking tussen het Lemmers verzet en de Polen:

Oost-Europese soldaten in dienst van de Wehrmacht

Poolse hulpsoldaten in dienst van de Duitse Wehrmacht waren in die tijd geen onbekend verschijnsel. Het Duitse leger had in de Tweede Wereldoorlog grote aantallen Oost-Europeanen in dienst, zoals Polen, Oekraïners, Georgiërs, Armeniërs etc. Deze hulpkrachten, de zogeheten *Hiwis* (van *Hilfswillige*), door L. de Jong ook wel 'Osttruppen' genoemd, namen niet direct deel aan gevechtshandelingen, daarvoor werden zij te onbetrouwbaar geacht, maar zij werden wel gebruikt voor allerlei secundaire militaire taken, waardoor grote aantallen Duitse manschappen

konden worden uitgespaard voor de gevechtshandelingen. De meeste *Hiwis* waren geen overtuigde nazi's. Voor de meeste Poolse *Hiwis*, bijvoorbeeld, speelde het grote gebrek aan voedsel in hun land, tijdens de oorlog, een grote rol bij hun beslissing dienst te nemen bij de Wehrmacht. Als *Hiwis* kregen zij namelijk recht op dezelfde materiële verzorging als de Duitse soldaten. Daarnaast was dienst nemen bij de Wehrmacht voor velen ook een manier om te ontkomen aan gedwongen arbeid voor de Duitsers, aan concentratiekamp of aan krijgsgevangenschap. Zo waren veel *Hiwis*, die uit de Sovjetunie afkomstig waren, in krijgsgevangenkampen geronseld, waar de omstandigheden over het algemeen afgrijselijk slecht waren.

Samenwerking tussen *Hiwis* en het verzet in Nederland

Ook de Duitse Wehrmacht in Nederland telde Oost-Europese *Hiwis* of *Osttruppen*. Zo waren er bij de Duitse kustverdediging in Holland en Zeeland vijf bataljons *Osttruppen* ingedeeld waarin veel verschillende uit de Sovjetunie afkomstige nationaliteiten waren ondergebracht zoals Turkmeneren, Wolga-Tartaren, bewoners van de Kaukasus etc. In 1943 werd een bataljon Georgiërs

Twee hoofdrolspelers tijdens de Duitse bezetting van 1940-1945. Links de Oostenrijker Arthur Seyss-Inquart, door de Duitsers aangesteld als Rijkscommissaris voor Nederland en rechts Hanns Albin Rauter de SS-officier die verantwoordelijk was voor de "veiligheid" in Nederland. Rauter was de verantwoordelijke officier achter de Razzia's die in de Noordpoostpolder werden gehouden onder andere op 17 en 18 november 1944.

Polen bij de Friese
Sluis bij Lemmer.
Bron: internet.

overgeplaatst van Frankrijk naar Zandvoort, vanwaar het in februari 1945 weer verhuisde naar Tessel. De Duitse bezetting van het Zeeuwse eiland Schouwen bestond in de laatste oorlogswinter voor eenderde (300 man) uit Armeniërs.

Aangezien de meeste *Hiwis* zoals gezegd niet uit idealisme dienst hadden genomen bij de Wehrmacht, waren zij ook niet erg betrouwbaar voor de Duitsers. Tijdens de Tweede Wereldoorlog liepen aan het Oostfront grote aantallen *Hiwis* over naar het Russische leger, toen daar vanaf 1943 de krijgskansen keerden. Hetzelfde deed zich na *D-day* voor in Frankrijk, waar een zesde deel van het 7de Duitse Leger, dat gelegerd was in West-Frankrijk, uit *Ostruppen* bestond. Op Schouwen bestonden er contacten tussen Armeense *Hiwis* en illegale Zeeuwse groeperingen.

De Georgiërs die in 1943 werden overgeplaatst naar Zandvoort hadden in Frankrijk al contacten gehad met de Franse maquis en in Zandvoort zetten zij dergelijke contacten voort met vertegenwoordigers van de illegale

CPN. In april 1945 kwamen zij op Tessel zelfs openlijk in opstand tegen de Duitsers, die door de Wehrmacht slechts met grote moeite en ten koste van honderden gesneuvelde Duitse militairen kon worden bedwongen.

Samenwerking tussen *Hiwis* het verzet in Lemmer

Op Friesesluis waren als gezegd Poolse *Hiwis* gelegerd die daar als bewakers dienst deden. Deze vijf Polen waren daar op 19 januari 1945 gearriveerd en werden ondergebracht in de dienstwoningen bij Friesesluis. Drie van deze Polen zijn ons met naam en toenaam bekend. Het waren Wladislaw Lipowski, Jan Brillowski en Bronislaw Sloma. Van de vierde Pool weten we alleen de achternaam; die luidde Poefelski. Van de vijfde Pool zijn ons geen naam en verdere bijzonderheden bekend. Waarschijnlijk hielden de twee laatstgenoemden zich meer afzijdig van de contacten met het verzet in Lemmer die na hun aankomst zouden gaan plaats vinden. Beiden bleven ook niet achter op Friesesluis toen de Duitsers zich in de nacht van 16 op 17 april

1945 overhaast terug moesten trekken uit Lemmer, een gebeurtenis waarop ik later nog uitgebreid terug kom. Net als de meeste Oost-Europese *Hiwis* waren ook de Polen op Friesesluis voor de Duitsers weinig betrouwbaar, omdat ook zij ‘tot militaire dienst waren gedwongen’ en zich maar al te graag bereid toonden de boel te ‘saboteren’, zoals een paar verzetsmensen uit Lemmer het later zouden uitdrukken. Het was dan ook geen toeval dat, net als met de Georgiërs in Zandvoort en op Tessel het geval was, er al spoedig contacten werden gelegd tussen de Polen op Friesesluis en verschillende ondergrondse werkers uit Lemmer. De eersten die al ‘enige dagen na hun aankomst’ contact kregen met de Polen waren twee medewerkers van de Dienst der Zuiderzeewerken uit Lemmer, welke dienst verantwoordelijk was voor de dijken in de Noordoostpolder. Dat waren ir. Joop Laan en H. de Lang. Beiden zouden direct na bevrijding een rapport schrijven over die contacten met en de activiteiten van de Polen op Friesesluis. Het verkeer tussen de Polen enerzijds en Joop Laan en De Lang anderzijds werd vergemakkelijkt doordat de Polen al twee weken van tevoren op de hoogte waren van hun wachtrooster, zodat het afspreken van geheime ontmoetingen niet moeilijk was. In de maanden die nu volgden werden door Laan en De Lang met de Polen verschillende mogelijkheden besproken om het laten springen van de dijk te verhinderen, dan wel zoveel mogelijk tegen te werken. Daarbij gaven de Polen gegevens door die voor het verzet van belang waren zoals de sterkte van de Duitse bezetting op Friesesluis, de aanwezige bewapening, welke Duitse militairen het minst te vertrouwen waren, de hoeveelheid springstoflading die voor het opblazen van de dijk was aangekomen en waar

die was opgeslagen, de stand van de werkzaamheden met betrekking tot de voorbereiding van het opblazen van de dijk etc.

Behalve met de twee medewerkers van de Dienst der Zuiderzeewerken kregen de Polen ook contact met drie in het verzet actieve politiemannen uit Lemmer. Dat waren Jan Ruiter, J. Kuiper en K. de Vries. Alle drie waren wachtmeester bij de rijkspolitie en maakten deel uit van de in de Noordoostpolder gestationeerde marechaussee, met als standplaats Lemmer. Ruiter en Kuiper woonden nog niet zo lang in Lemmer; in december 1944 waren zij daarheen overgeplaatst. Ruiter kwam uit Nijmegen, waar zijn gezin was achtergebleven. Van Kuiper is mij verder niets bekend. De Vries schreef later dat hij ‘in het tijdvak 1944-45’ in Lemmer gedetacheerd was geweest. Over de verzetsactiviteiten van de drie wachtmeesters en hun betrekkingen met de Polen zijn wij ingelicht door verschillende documenten. Zo schreef De Vries in 1952 een brief aan de *Directie van de Wieringermeer* (Noordoostpolderwerken) waarin hij een verzoek van Lipowski om medicijnen, dat deze aan hem had gericht, naar de *Directie* doorsluisde. Ik kom op deze kwestie nog terug. Jan Ruiter schreef in 1964 brief aan de burgemeester van de Noordoostpolder in Emmeloord met het verzoek of hij en Kuiper aanwezig mochten zijn bij het in 1965 te houden bevrijdingsfeest in die plaats. In die brief vertelde hij over hun verzetswerk in de polder en hun samenwerking met de Polen. Na ontvangst van deze brief liet de burgemeester van Emmeloord een onderzoek instellen naar de rol van Ruiter en Kuiper in de oorlog door de adjudant van de gemeentepolitie van de Noordoostpolder, G. van Alderen. Deze heeft bij dat onderzoek

verschillende getuigen gehoord onder wie S. Kuipers, voormalig opzichter bij de Dienst der Zuiderzeewerken en tijdens de oorlog belast met het onderhoud van de dijk bij Lemmer, de oud-kostbaas van Jan Ruiter in Lemmer de sigarenwinkelier Mink, de adjudant van de rijkspolitie Lindeboom, die in de oorlog de directe chef van Ruiter en Kuiper was geweest, en Soetendal.

Vrijwel al deze getuigen waren positief in hun oordeel over de houding van Ruiter en Kuiper tijdens de oorlog. Mink zei dat het feit, dat zijn zoon bij hem in huis was ondergedoken en Jan Ruiter tevens bij hem in de kost was, geen enkel probleem had gegeven omdat hij, en ook Kuiper, 'uit het goede hout waren gesneden.' Lindeboom sprak van 'uitstekende vaderlanders.' Soetendal noemde Kuiper, die hij het beste kende, 'hoogst betrouwbaar.'

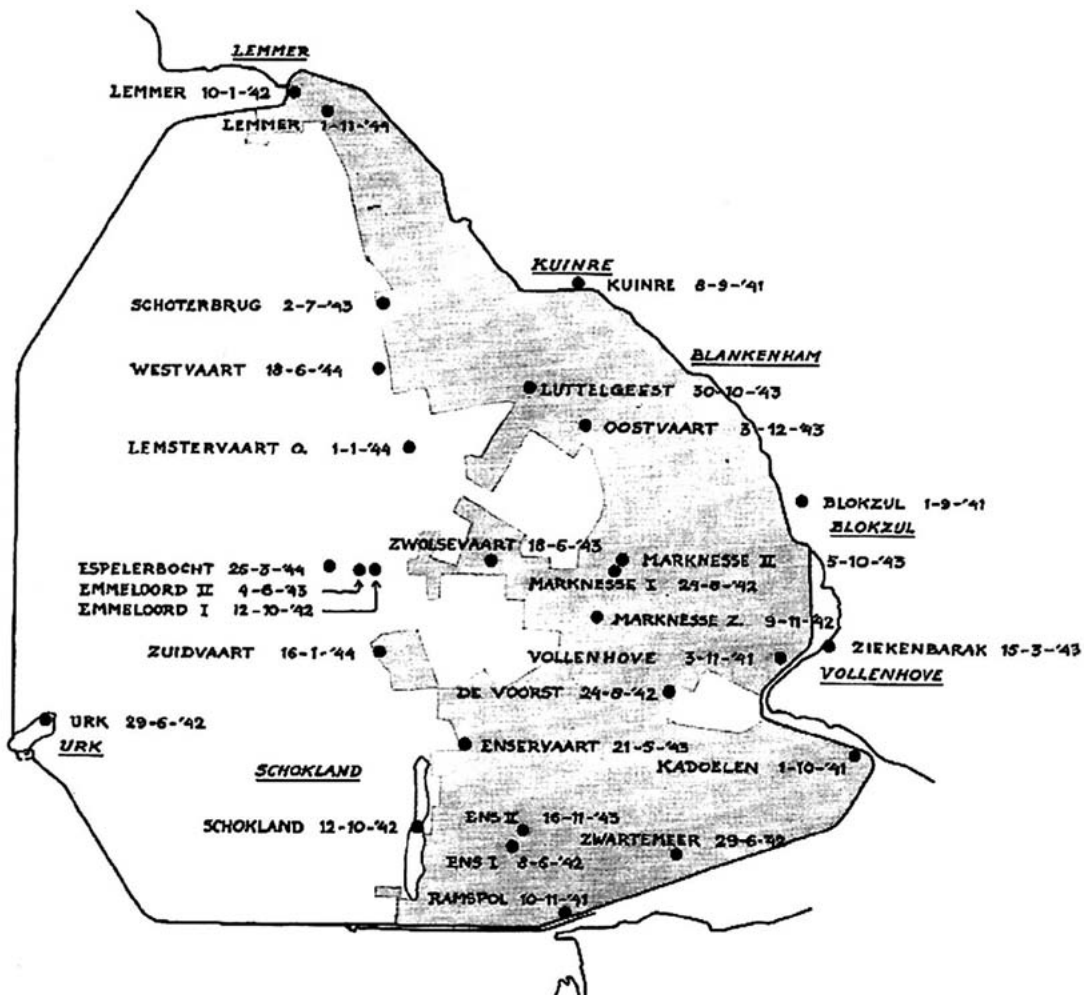
De contacten tussen de drie wachtmeesters en de Polen begonnen volgens Ruiter kort na zijn detachering in Lemmer in december 1944. Volgens Laan en De Lang begonnen die contacten echter pas in februari 1945. Jan Ruiter schreef in de genoemde brief over de samenwerking met Polen: Nadat wij met ons werk in de Noordoostpolder waren begonnen "hebben wij kennis gemaakt met de drie Polen die wij spoedig op onze hand kregen. Wij hebben hen duidelijk gemaakt wat onze bedoeling was" [...] [namelijk verhinderen dat de polder onder water zou worden gezet] [...] "en daaraan hebben wij gezamenlijk gewerkt [...] het heeft er de schijn van gehad dat de Polen daarbij geheel zelfstandig hebben gewerkt, maar dat is nooit het geval geweest [...] zij stonden wel degelijk onder controle en toezicht van Kuiper en mij. De Polen gaven ons alles door wat voor ons van belang was. Daardoor wisten wij tot de laatste

dag dat de Dijk nog niet geladen was en dat het dynamiet zich nog in de opslagplaats bevond, terwijl het lont ook nog niet was aangelegd. Wij hebben iedereen dag contact gehad met die Polen."

De samenwerking tussen de politiemannen en de Polen wordt ook bevestigd door verschillende getuigen. Zo vertelde opzichter Kuipers in 1964 dat de Polen zich 'verdienstelijk hadden gemaakt met het doorgeven van berichten aan het verzet in welk verband hij de namen van Ruiter en Kuiper had gehoord.' De oud-kostbaas van Ruiter, Mink, verklaarde dat hij begrepen had dat Ruiter en Kuiper 'in contact stonden met enige Polen en dat dat iets met de dijk te maken had.' Adjudant Lindeboom zei wel geweten te hebben dat Ruiter en Kuiper, hoewel hij hen 'niet steeds op de vingers had gekeken', in verbinding stonden met enkele Polen. Ook was hem 'verteld dat het de bedoeling was te proberen de door de Duitsers voorgenomen onderwaterzetting van de Noordoostpolder met medewerking van de Polen te verijdelen [...] ik heb gezegd dat indien zij daartoe een redelijke kans zagen zij dit niet moesten nalaten."

Al dit verkeer tussen de leden van het Lemmers verzet en de Polen bleef overigens niet onopgemerkt. De Duitsers kregen op den duur argwaan en vanaf eind maart kregen de Polen nog maar een dag van tevoren hun wachtrooster te horen in plaats van twee weken. Daardoor werd het in contact komen met hen natuurlijk moeilijker.

Ruiter zegt in zijn brief aan de burgemeester niets over de andere illegale activiteiten van hem en Kuiper, maar deze worden wel genoemd door de boven genoemde getuigen Mink en Lindeboom. Mink vertelde dat, hoewel

Ruiter er niet veel over losliet, hij toch gemerkt had dat zijn kostganger, en Kuiper, ‘bezig waren met verzetswerk [...] onder meer met droppings’ en dat ‘zij daartoe ’s nachts veelvuldig op stap waren.’ Lindeboom verklaarde dat het hem bekend was dat Ruiter en Kuiper ‘een werkzaam aandeel hadden’ in het opvangen van Geallieerde piloten die met hun toestel in de Noordoostpolder waren neergestort en dat Kuiper een keer voor hem, een aan de Duitsers ontsnapte arrestant, ‘via Urk had weten weg te werken’. In hetzelfde gesprek verklaarde hij ook dat hij na de oorlog nog had getracht een bevordering voor Ruiter en Kuiper in de wacht te slepen, maar dat dat niet was gelukt omdat beiden ‘in ontwikkeling te kort schoten.’

Jan Ruiter had trouwens nog meer pech na de oorlog. Direct na de bevrijding van Lemmer, die op 17 april 1945 plaats vond, teruggekeerd in zijn woonplaats Nijmegen, trof hij daar zijn vrouw en kinderen aan in een naburig klooster ‘met niets anders bij zich dan wat zij aanhadden.’ Hun huis was getroffen door een granaat en ‘van de inboedel was niets meer over.’

Hoe nu de informatie, die door de twee medewerkers van de Dienst der Zuiderzeewerken en de drie politiemensen met hulp van de Polen werd verzameld, uiteindelijk de hogere instanties van het verzet bereikte, daarover zijn we helaas slecht ingelicht. Bij mijn onderzoek heb ik slechts één document aangetroffen

De verdeling van de verschillende werkkampen die bij de aanleg van de Noordoostpolder zijn gebouwd en weer afgebroken. Slechts van een paar werkkampen zijn nog barakken bewaard gebleven.
Bron: internet.

dat hier iets over zegt. Dat is een niet ondertekend rapport uit april 1945 van een ingenieur van de Dienst der Zuiderzeewerken met als standplaats Vollenhove. Dit rapport handelde over de houding van het personeel van die Dienst in oorlogstijd.

In het rapport worden de activiteiten genoemd van de opzichter W. Verwijs uit Lemmer, die al vanaf september 1944, dus nog vóór de komst van de Polen in Lemmer, “alle mogelijke inlichtingen had verzameld en doorgegeven die van belang konden zijn voor het nemen van tegenmaatregelen [tegen het opblazen van de dijk] zoowel op technisch als op militair gebied.” Verwijs is daarmee doorgeslagen tot het allerlaatst. Zo schrijft de rapporteur: “vlak vóór de bevrijding van Vollenhove en zelfs toen Vollenhove wèl en Lemmer nog niet bevrijd was, heeft Verwijs kans gezien alle door mij gevraagde, voor het Canadeesche leger bestemde inlichtingen omtrent geschutopstellingen, mijnevelden enz. in Vollenhove te brengen. Dit heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen om het Duitse verzet in Lemmer op zoo doeltreffende wijze te breken en de polder te behouden.” Helaas vermeldt het rapport niet hoe Verwijs aan deze inlichtingen kwam. Kreeg hij ze door via ir. Laan en De Lang? Of via de drie wachtmeesters? Of direct van de Polen zelf? En zo ja, was hij in het laatste geval, naast Laan en De Lang en de drie wachtmeesters, dan de zesde persoon die met hen in contact stond? We weten het niet.

Zoals we ook niet weten of er contacten bestonden tussen Joop Laan en De Lang enerzijds, en Ruiter, Kuiper en De Vries anderzijds. Ook lijkt het er op dat Ruiter en Kuiper, enerzijds, en De Vries, anderzijds, los van elkaar werkten. Want Ruiter had het in zijn brief uit 1964 wel over de

activiteiten van hem en Kuiper, maar De Vries noemt hij in die brief niet. Omgekeerd maakte De Vries in zijn brief uit 1952 geen melding van Ruiter en Kuiper. Daar staat echter tegenover dat ten tijde van de bevrijding van Lemmer en de Noordoostpolder bij Friesesluis foto's zijn gemaakt van drie mannen in burger en van drie mannen in politie-uniform. Van twee van de politiemannen weten we met zekerheid dat het Ruiter en Kuiper waren en zeer waarschijnlijk was de derde politiemann op de foto De Vries. Als dat laatste zo is, dan is het ook aannemelijk dat zij in de maanden, voordat deze foto werd gemaakt, met elkaar en met de Polen samenwerkten.

Wel is duidelijk dat er geen contacten zijn geweest, laat staan samenwerking, tussen de verschillende illegale groepjes in Lemmer die probeerden te voorkomen dat de dijk zou worden opgeblazen, en de BS in de Noordoostpolder, die onder leiding van Knipmeijer stond. Immers Soetendal, die als commandant van de BS in het noordelijk deel van de polder het meest in aanmerking was gekomen voor zo'n eventuele samenwerking met 'Lemmer', was van november 1944 tot begin april 1945 niet in de Noordoostpolder aanwezig, evenals dat trouwens het geval was met de andere leden van Knipmeijers groep. Hij zei dan ook later in een interview, enigszins aarzelend, 'dat hij wel geloofde' dat er contacten waren geweest tussen de Polen en de politiemensen, en dat hij er wel van overtuigd was dat 'die lui van ZZW' (hij bedoelde Laan en De Lang) met 'die Polen' hadden gesproken, wat er naar mijn mening op wijst dat hij destijds niet bij de 'Lemmerse' activiteiten inzake de dijk betrokken is geweest.

###